

ISSN: 2687-0142

ИНТЕРНАУКА

НАУЧНЫЙ

ЖУРНАЛ

ЧАСТЬ 2

31(207)

internauka.org

г. Москва

ИНТЕРНАУКА
internauka.org

«ИНТЕРНАУКА»

Научный журнал

№ 31(207)
Август 2021 г.

Часть 2

Издается с ноября 2016 года

Москва
2021

Председатель редакционной коллегии:

Еникеев Анатолий Анатольевич - кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии КУБГАУ, г. Краснодар.

Редакционная коллегия:

Авазов Комил Холлиевич - доктор философии (PhD) по политическим наукам;

Бабаева Фатима Адхамовна – канд. пед. наук;

Беляева Наталия Валерьевна – д-р с.-х. наук;

Беспалова Ольга Евгеньевна – канд. филол. наук;

Богданов Александр Васильевич – канд. физ.-мат. наук, доц.;

Большакова Галина Ивановна – д-р ист. наук;

Виштак Ольга Васильевна – д-р пед. наук, канд. тех. наук;

Голованов Роман Сергеевич – канд. полит. наук, канд. юрид. наук, MBA;

Дейкина Алевтина Дмитриевна – д-р пед. наук;

Добротин Дмитрий Юрьевич – канд. пед. наук;

Землякова Галина Михайловна – канд. пед. наук, доц.;

Канокова Фатима Юрьевна – канд. искусствоведения;

Кернесюк Николай Леонтьевич – д-р мед. наук;

Китиева Малика Ибрагимовна – канд. экон. наук;

Кобулов Хотамжон Абдукаримович – канд. экон. наук;

Коренева Марьям Рашидовна – канд. мед. наук, доц.;

Кадиров Умарали Дусткабилович - доктор психологических наук;

Напалков Сергей Васильевич – канд. пед. наук;

Понькина Антонина Михайловна – канд. искусствоведения;

Савин Валерий Викторович – канд. филос. наук;

Тагиев Урфан Тофиг оглы – канд. техн. наук;

Харчук Олег Андреевич – канд. биол. наук;

Хох Ирина Рудольфовна – канд. психол. наук, доц. ВАК;

Шевцов Владимир Викторович – д-р экон. наук;

Щербаков Андрей Викторович – канд. культурологии.

И73 «Интернаука»: научный журнал – № 31(207). Часть 2. Москва, Изд. «Интернаука», 2021. – 32 с. Электрон. версия. печ. публ. – <https://www.internauka.org/journal/science/internauka/207>

Содержание	
Papers in english	4
History and archaeology	4
THE PATRONAGE OF PRINCES IN THE CULTURAL LIFE OF THE TEMURID PERIOD Ozodakhon Abdunosirova Botirjon qizi	4
Physics	6
PROPERTIES OF LIGHT ATOMIC NUCLEI IN A CLUSTER MODEL Arailym Tolegen	6
Philology	9
SLANG LEXICAL UNITS OF RAP GENRE AND THEIR INFLUENCE ON THE RUSSIAN VOCABULARY Anastassiya Ussynina	9
Law	11
THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCY ON INTERNATIONAL TRADE: LEGAL ISSUES Kristina Tokareva	11
Қазақ тілінде мақалалар	14
Ақпараттық технологиялар	14
МОБИЛЬДІК ОҚЫТУ - БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ Аманкулова Гулфайрус Максатовна	14
БАҒДАРЛАМАЛАУДЫ ЖЫЛДАМ ҮЙРЕНУГЕ 7 БАҒДАР ЖӘНЕ 2021 ЖЫЛЫ СҰРАНЫСҚА ИЕ ҮЗДІК 10 БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІ Аманкулова Гулфайрус Максатовна Қуанғалиев Тимур Гайсиевич	17
O'zbek tilida maqolalar	20
Axborot texnologiyalari	20
TKINTERDAN FOYDALANIB KICHIK AMALIY LOYIHALAR YARATISH YORDAMIDA O'QUVCHILARDA DASTURLASHGA QIZIQISHINI OSHIRISH METODLARI Kurbanov Abduraxmon Alishboyevich	20
Madaniy tadqiqotlar	23
НУТҚ МАДАНИЯТИНИНГ ЖУРНАЛИСТИКАДАГИ ҰРНИ Ташмухамедова Латофат Халлиева Гулноз	23
Filologiya	25
МЕДИАМАТНДА МЕНТАЛЛИКНИНГ ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ Тешабаева Дилфуза Мўминовна	25
Kimyo	27
МЕТА-ОКСИБЕНЗОЙ КИСЛОТА НАТРИЙЛИ ТУЗИНИНГ АЛКИЛГАЛОГЕНИДЛАР БИЛАН РЕАКЦИЯЛАРИ Ёдгоров Чинмурот Фуломович Холиқов Турсунали Суюнович Тожимухамедов Хабибулла Сайфуллаевич	27

PAPERS IN ENGLISH

HISTORY AND ARCHAEOLOGY

THE PATRONAGE OF PRINCES IN THE CULTURAL LIFE OF THE TEMURID PERIOD

*Ozodakhon Abdunosirova Botirjon qizi**Lecturer of the Department of the History of Uzbekistan,
Ferghana State University,
Uzbekistan, Ferghana*

ABSTRACT

The article examines the Temurid princes and their role in state administration, political, economic, social and cultural life. Furthermore, the issue of the patronage of princesses in literature and art is analyzed.

Keywords: Temurid princes, cultural life, patronage, Ferghana Ulus, dictionary science, essay science, "Majolis un-Nafois", Khalil Sultan, Iskandar Mirza, Umar Shaikh Mirza, Babur Mirza.

Amir Temur is one of the figures who achieved himself high in the field of morality, faith, education and education. To be sure of this, it is enough to look at the programs of decency created by our grandfather himself, Proverbs, pandemics, as well as historical works about the owner. "Temur tuzuklari" is one of the famous works and plays a special role in this work with the fact that is written on the basis of the content, strength, depth, impressiveness, universal values of the life advice and fertilizer. This work can be called a program of treasonous decency.

All the fertilizer in the work are masterpieces-pedagogues that unite the peoples for one purpose, achieve success, have magical educational power. This pedagogy is dedicated to the solution of such problems as the management of the state and its administration, victorious military marches, the establishment of peace in the country, the development of Science and culture, indestructible friendship between peoples, compassion, the upbringing of humanity and morality [1].

In the time of Temur, there were religious schools that provided primary education for son children, which were opened mainly by people educated in mosques and private houses, imams. The imam of the mosque taught in these schools. Residents have opened schools in many cities with special schoolchildren. Among the nomadic and herdsmen population, schools were usually open in the spring and summer months, mostly mosque imams or madrasah taliban were teaching in order to improve their economic situation. In urban schools, the pupils were 20-30, in rural schools-10-15, in some cases more. The ages of schoolchildren were different.

It is acknowledged in various parts of the world that our grand ancestor Sahibkiran Amir Temur contributed worthily to the development of world civilization and culture. Hence, the direct participation and patronage of Temurid princes in cultural life deserves special attention.

The scientific literature indicates that representatives of the Temurid dynasty, namely Amir Temur, Shahrukh Mirza, Ulugh Beg Mirza, Ibrahim Mirza, Baysonqor Mirza, Abul-Qasim, Babur Mirza, Sultan Abu Sa'id Mirza and Sultan Husayn Bayqara, contributed greatly to the development of society in the field of science and culture[2]. In relation to this, H. Wamberi remarked that "the desire for culture, as in the Temurid era, except in the flourishing period of the Umayyad state in Al-Andalus as well as the first period of the Abbasid rule in Arabia - was not manifested anywhere else in the Islamic world". At this point, we will focus on the patronage activities of some of the Temurid princes.

The unification of Central Asia as an independent state during the Amir Temur period has a positive impact on the economic and cultural development of the country. Science, literature and art, craftsmanship and architecture have developed. In the prosperity of the country and the capital Samarkand gathered a large number of people of Science and art, artful architects and musicians from local and foreign countries.

In the era of Timur and Timurids, great works were carried out in the field of spiritual culture. It was mentioned above that Amir Temur himself gave a great to the spiritual life of society, religion, philosophy, science and other spheres. Historians write that temurian Ulugbek, Sultan Hussein, Babur did not remain a sponsor of Science and cultural development, but also contributed to its development with their active personal scientific-philosophical, artistic-esthetic activities.

In particular, Iskandar Mirzo, who ruled Ferghana from 1399-1404, became famous as a mature poet and patron of culture. He was born in 1384 and was a son of Umar Shaikh Mirza and Malikat Agha. The Sultanate sidelined the Ferghana nation because of disputes with the crown-prince Muhammad Sultan Mirza. He paid special attention to literary and artistic figures of Ferghana, encouraging them spiritually and financially. According to historical sources, Iskandar Mirza spon-

sored calligraphers, brought the famous calligrapher Maruf Baghdadi to Isfahan, and entrusted him with the management of the palace library. In the work of Matlai Saddain said that Maruf Baghdadi later served in Shahrukh Mirza's palace in Herat. Iskandar Mirza patronized numerous scholars and wrote works on astronomy, chemistry, geometry and other sciences in his palace[3]. Throughout his short reign, the young prince had a significant impact on the development of various fields of science and culture.

Umar Shaikh Mirza, who ruled the Ferghana Ulus founded by Amir Temur, was not indifferent to science and culture. Umar Shaikh Mirza was one of the scholars of his time, he read much literature, history, geography and also had a talent for composing poetry. Great scholars such as Mavlono Munir Marginoni, Mavlono Muhammad Sadr, Khoja Mavlono Qazi served in the palace of Umar Shaikh Mirza. Moreover, cultural ties between Herat and Ferghana were strong under the rule of Umar Shaikh Mirza.

The Temurid prince Khalil Sultan was also not insensitive to literature and the arts. Alisher Nava'i in his work "Majolis un-Nafois" wrote about Khalil Sultan: "I am famous," he used to say. "In the description of Diwan Hajji Ismatullah read a qasidah, but it was not found".[4] An influential figure in the cultural life of the Temurids was Husayn Bayqara. The emphasis on science, literature and art during his reign was a major one. Art manuscript schools were established in Herat. In the second half of the 15th century, the school of artistic manuscripts and calligraphy reached its peak in the library of the Herat palace thanks to artists such

as Kamaledin Behzad, Mirak Naqqash, Sultan Ali Mashhadi and Maulana Yori [5]. In the seventh part "Majolis un-Nafois", Alisher Nava'i depicted twenty generations of Temur, Shahrukh and the Temurid family, attempting to define the attitudes of these figures towards the arts and sciences. Specifically, the following is said about Shahrukh's third son, Baysunghur Mirza: "A calligrapher, painter and musician, a unique man, I was brought up by him, I do not know whether he appeared during the time of the ruler". Khoja Yusuf Andijani, a renowned composer, caused a conflict between Baysunghur Mirza and Ibrahim Mirza [6].

Meanwhile, the work of Zakhiriddin Muhammad Babur, the last Timurid ruler of Ferghana, as well as his patronage of science and culture, was formed under the influence of the cultural environment of Umarshaykh's palace. Nevertheless, in the palace of Umar Shaikh Mirza and that of Babur Mirza there were people of distinct sciences. Khoja Kalonbek's brother was Khoja Mullo Sadr. These people were given special attention in the palace of Babur Mirza[7]. He is noted in historical sources as a scholar of vocabulary and essays. The premises would be built on Mount Bara-Koh near Osh. The edifice, built by Babur Mirza, was small in size but had a very good architectural appearance.

As a conclusion, it can be noted that education, science, literature and art flourished during the reign of Amir Temur and the Temurids. Both religious and secular sciences advanced at that period, while a number of scholars, poets and artists appeared in the field of literature. It is evident that the attention of the dynasty's representatives to cultural life increased as never before.

References:

1. Karimov U., & Ergasheva D. (2020). EDUCATIONAL ISSUES IN THE PERIOD OF AMIR TEMUR AND TEMURIDS. Теория и практика современной науки, (5), 18-20.
2. Темур ва Улуғбек даври. Т.: Қомуслар, – Б.263.
3. Ғулом Каримий. "Мунтахаб ут-тавориhi Мунрий"да Амир Темур даври тарихининг ёритилиши // Натанзий. Мунтахаб ут-тавориhi Муний. – Б.15-16.
4. Алишер Навоий. "Мажолис ун-нафоис". Vol.2 – P. 113.
5. Амир Темур ва Темурийлар даврида маданият ва санъат. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1996. – Б. 88.
6. Т. Файзиев Темурийлар шажараси. Ёзувчи нашриёти. – Б. 186.
7. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома / Нашрга тайёрловчи П.Шамшиев Т.: "Юлдузча". 1989. –Б. 368.
8. Каримов У., Хакимова Д., & Тулкинов З. (2018). ЗАДАЧИ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА. Теория и практика современной науки, (10), 193-195.
9. Каримов У.У. (2017). РОЛЬ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. In Перспективные информационные технологии (ПИТ 2017) (pp. 1189-1192).
10. Қ. Назаров ва муаллифлар жамоаси. Миллий ғоя: тарғибот технологиялари ва атамалар луғати. Тошкент, 2007.
11. З. Муқимов. Амир Темур тузуклари(тарихий-ҳуқуқий тадқиқот). Самарқанд давлат университети. 2008.

PHYSICS

PROPERTIES OF LIGHT ATOMIC NUCLEI IN A CLUSTER MODEL

*Arailym Tolegen**PhD of the faculty of technical physics
Kazakh National University named by al-Farabi,
Kazakhstan, Almaty*

СВОЙСТВА ЛЕГКИХ АТОМНЫХ ЯДЕР В КЛАСТЕРНОЙ МОДЕЛИ

*Төлеген Арайлым Нұрланбекқызы**PhD физико-технического факультета,
Казахский Национальный университет имени аль-Фараби,
Республика Казахстан, г. Алматы*

КЛАСТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕГІ ЖЕҢІЛ АТОМ ЯДРОЛАРЫНЫҢ ҚАСИЕТТЕРІ

Төлеген Арайлым Нұрланбекқызы

Авторы статьи выражают благодарность В.С. Василевскому за обсуждение полученных результатов и советов при написании статьи.

ABSTRACT

This work is devoted to the experimental study and theoretical analysis of the processes of elastic scattering of accelerated ions on cluster substructures of nuclei and, in fact, on a matrix nucleus.

Until now, the main indirect experimental methods for studying the cluster structure of nuclei have been work on nuclear spectroscopy, for example, the excitation of nuclei to lower collective states, reactions of Coulomb excitation, inelastic scattering, multiple processes of preferential knockout of alpha particles by protons with energies of 660 MeV, and direct nuclear reactions with by changing the wave functions in the output channels.

АННОТАЦИЯ

Данная работа посвящена экспериментальному исследованию и теоретическому анализу процессов упругого рассеяния ускоренных ионов на кластерных подструктурах ядер и, собственно, на ядре-матрице.

Основными косвенными экспериментальными методами изучения кластерной структуры ядер до настоящего времени являлись работы по ядерной спектроскопии, например, возбуждение ядер в нижние коллективные состояния, реакции кулоновского возбуждения, неупругого рассеяния, множественные процессы преимущественного выбивания альфа-частиц протонами с энергиями 660 МэВ и прямые ядерные реакции с изменением волновых функций в выходных каналах.

АНДАТПА

Бұл жұмыс ядролардың кластерлік құрылымдарында және іс жүзінде матрицалық ядрода үдетілген иондардың серпімді шашырау процестерін эксперименттік зерттеуге және теориялық талдауға арналған.

Осы уақытқа дейін ядролардың кластерлік құрылымын зерттеудің негізгі жанама экспериментальды әдістері ядролық спектроскопия бойынша жұмыс болды, мысалы, ядролардың төменгі ұжымдық күйлерге козуы, Кулондық козу реакциялары, серпімді емес шашырау, альфа бөлшектерінің преференциалды нокаутының көптеген процестері. 660 МэВ энергиялы протондар және шығыс арналарындағы толқындық функцияларды өзгерту арқылы тікелей ядролық реакциялар.

Keywords: clusters, cluster model, resonating group method, light nuclei, capture reaction, resonance states.

Ключевые слова: кластеры, кластерная модель, метод резонирующих групп, легкие ядра, реакция радиационного захвата, резонансные состояния.

Кілт сөздер: кластерлер, кластерлік модель, резонанциялайтын топтар әдісі, жеңіл ядролар, радиациялық қарпу реакциясы, резонанстық күйлер.

With the development of nuclear physics, the problem of a more complex than the proton-neutron multicluster structure of the nucleus is becoming increasingly important. With the accumulation of theoretical knowledge in this area, ideas about the structure of nuclei become more and more complex. Revealing new mechanisms of interaction of beams of light and heavy ions on complex nuclei, in particular, with the assumed cluster and multicluster structure, is one of the modern directions of experimental nuclear physics [1].

Thus, the phenomenon of clustering is an important aspect in the study of nuclear properties, both experimental and theoretical nuclear physics. One of the universal approaches to the study of clustering is the assertion that in the volume of the nucleus, two or more substructures, or clusters, exist permanently or for a certain period of time. The presence of clustering is especially pronounced in light nuclei (from lithium to silicon), where the possible number of cluster configurations is relatively small [2].

The discovery of jumps in the shape of light nuclei and modulation along the maxima of the Fraunhofer curve was an important experimental proof of the existence of intranuclear substructures larger than nucleons [3]. The most convincing evidence of the reality of the cluster model is the following experimental justification. First, from the optimal fit of the theory to the experimental angular distributions of differential cross sections for elastic scattering in [4], two new effects are revealed, which are visible from Fig. 1. The first effect - the experimental URDS is decomposed into two diffraction modes - the first, with a small period of oscillations, on the nucleus as a whole; the second, with large periods of oscillations - on alpha-cluster substructures. The second effect is that experimentally at small scattering angles, an increase in the cross sections above the Rutherford one for light and medium nuclei is observed due to the addition of the amplitudes of the two diffraction processes indicated above (scattering of alpha particles on a matrix nucleus and on alpha-particle substructures-clusters).

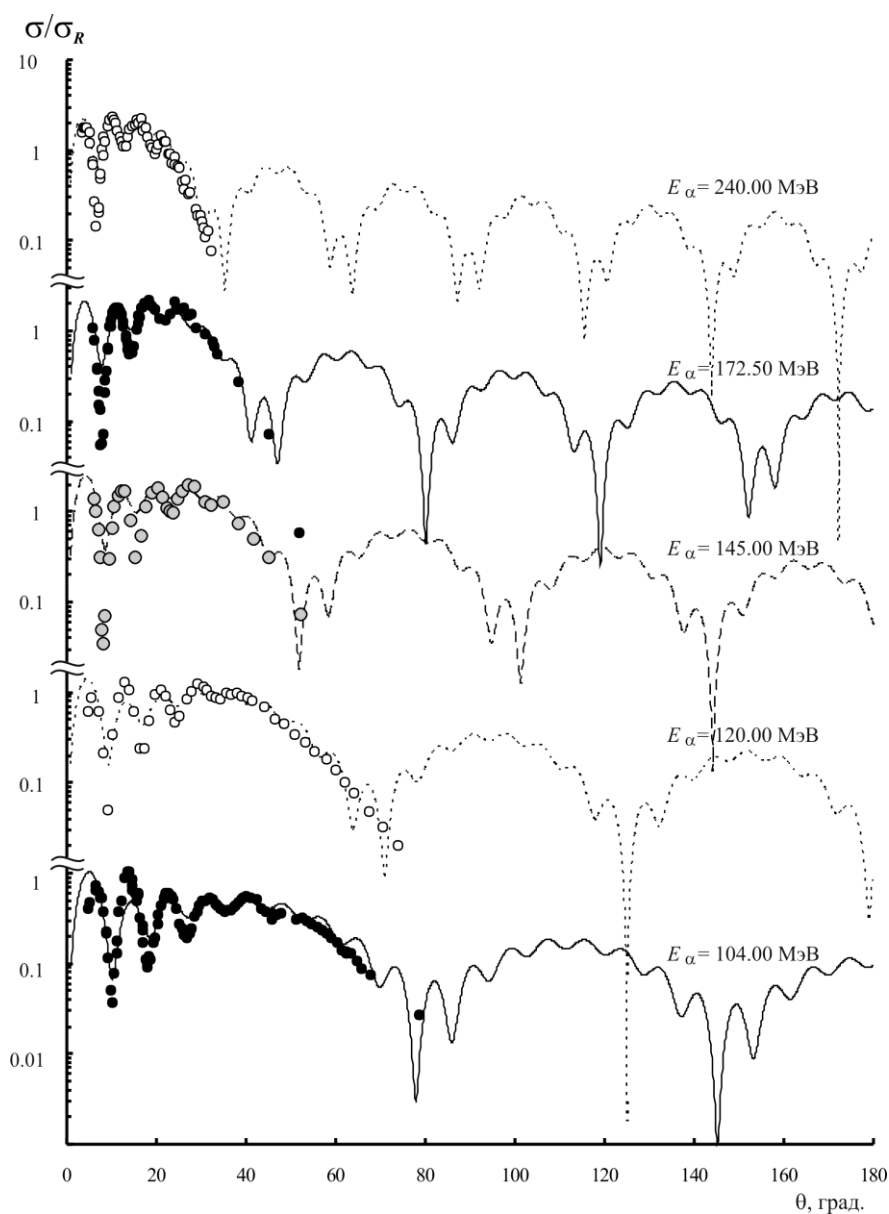

Figure 1. Angular distributions of elastic diffraction scattering $^{24}\text{Mg}(\alpha, \alpha)^{24}\text{Mg}$ at different energies of alpha particles [4]

The phenomenon of clustering is an important aspect in the study of other nuclear properties, both experimental and theoretical nuclear physics. One of the universal approaches to the study of clustering is the assertion that two or more substructures - clusters - exist in the core volume statically permanently or dynamically for a certain period of time. The presence of clustering is especially pronounced in light nuclei (from lithium to silicon), where the possible number of cluster configurations is relatively small [5, p. 1333]. Natural cluster components of such a complex structure are low-nucleon clusters that have no excited eigenstates or these states are located above 20 MeV. First of all, these are alpha particles, as well as deuterons, tritons, He^3 and He^4 nuclei (alpha particles) [6, p. 1]. At the same time, to date, in the overwhelming majority of cases, there is no direct experimental evidence for the existence of such substructures. [7, p. 258-272]. The most complete modern review of theoretical models of the cluster structure of nuclei is presented in the monograph by Wildermouth and Thane [8]. Until now, the main indirect experimental method for studying the cluster structure of nuclei has been work on nuclear spectroscopy, for example, excitation of nuclei into lower collective states, reactions of Coulomb excitation, inelastic scattering, multiple processes of preferential knockout of alpha particles by protons with energies of 660 MeV, and direct nuclear reactions with by changing the wave functions in the output channels.

Practically from the moment the nucleus was discovered, spatial-geometric considerations have been leading in the development of nuclear models. The first spatial model of the nucleus was the "nucleus-point" model, which gave an idea of the unique nuclear properties: large mass, limiting density, charge and spatial localization. Later, Hofstadter's experiments finally confirmed the ideas about the "core-sphere" model already available at that time. This is how the problems of the geometry of the nucleus entered nuclear physics - for the first time there were definitions of such parameters as "core radius", "surface thickness" and other spatial characteristics [8].

Historically, the study of the radii of nuclei has gone through three stages. At first, the existence of the radius of the nucleus was recognized as definite and

undoubted, and ways and means of measuring it were sought. Then it became clear that such a quantity may not exist, and if it does, it may turn out to be ambiguous and depend on the measurement method. Finally, and quite surprisingly, the experimental data led the researchers to conclude that something very similar to the radius of the nucleus does exist. And, experimentally, as it unexpectedly turned out, the value of the radius depends on the measurement method.

The nucleus is a quantum mechanical system and is therefore described by a wave function. In theory, it can be distributed throughout space, although, in fact, it is enclosed in a certain finite area. However, it is not enclosed in a strictly limited area, quantitatively it can be expressed as follows. If the density of nuclear matter is approximately constant in a certain region and decreases to zero in another, surrounding the first, and if the thickness of this transition layer is small compared to the linear dimensions of the first region, then something similar to the radius of the nucleus exists.

Even if one cannot speak about the exact radius of the nucleus, then, nevertheless, it is possible to study the density distribution of nuclear matter in 3D space and measure its parameters. However, the first proof that the nucleus has a radius was obtained in a slightly different way. One of the great successes of wave mechanics in the period of its origin was the explanation of α -decay by means of the tunneling effect. In its simplest form, this theory assumes that an alpha particle moves in a potential well, this potential has the form [9]

$$V(r) = -V_0, r < R.$$

Among the light atomic nuclei, there are pairs of so-called mirror nuclei, which are the same in everything except that in one nucleus in comparison with another neutron is replaced by a proton. The difference in the binding energy for a pair of mirror nuclei will be entirely due to the Coulomb repulsion of an additional proton in the field of the remaining protons in the nucleus. This difference can be calculated under the assumption that the protons are uniformly distributed over a ball of radius R and compared with the experimental value obtained from the observed beta decay [10].

References:

- 1 Penionzhkevich Y.A., Kalpakchieva R.G. Light nuclei at the border neutron stability. - Dubna, 2016. - 383 p.
- 2 Kadmenski S.G., Kurgalin S.D., Chuvilski Y.M. Cluster states of atomic nuclei and cluster decay processes // ЭЧАЯ. - 2007. - Т. 38, 6. - P. 1333-1412.
- 3 Gridnev K.A., Dyachkov V.V., Yushkov A.V. The phenomenon of diffraction rise cross sections in the forward hemisphere of angles as the effect of nuclear and cluster interference // LXIV International Conference on nuclear physics "Nucleus-2014" Fundamental problems of nuclear physics, nuclear energy and nuclear technology, Saint-Petersburg, 2014. - P. 91
- 4 Gridnev K.A., Dyachkov V.V., Yushkov A.V. Determination of the statistical weight of wave functions of multiclusters in light nuclei in the framework of parametrized phase analysis// Physical series. - 2014. - Т. 78, № 7. - С. 857-859.
- 5 Adamovich MI, Bradnova V., Vocal S. et al. Investigation of clustering of light nuclei in processes of relativistic multifragmentation // Nuclear Physics. - 2004. - Т. 67, No. 3. - S. 1-4.
- 6 Neudachin V.G., Smirnov Yu.F. Nucleon associations in light nuclei. - Moscow: Nauka, 1968. - 414 p.
- 7 Zhusupov M.A., Yushkov A.V. Physics of atomic nuclei. - Almaty: Parus, 2006. - 455 p.
- 8 Eramzhyan R.A. The structure of atomic nuclei. - M.: Moscow State University, 1998. - p.
- 9 Elton L. Dimensions of nuclei. Moscow: Foreign Literature Publishing House, 1962. - 160 p.

PHILOLOGY

SLANG LEXICAL UNITS OF RAP GENRE AND THEIR INFLUENCE
ON THE RUSSIAN VOCABULARY*Anastasiya Ussynina**Master's student,
People's Friendship University of Russia,
Russia, Moscow*СЛЕНГОВЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ РЭП-ЖАНРА И ИХ ВЛИЯНИЕ
НА ЛЕКСИКУ РУССКОГО ЯЗЫКА*Усынина Анастасия**магистрант,
Российский университет дружбы народов,
РФ, г. Москва*

ABSTRACT

The article covers the examples of English slang units of rap genre, some of which were borrowed by Russian rap artists and subsequently became a part of the Russian vocabulary.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются примеры английских сленговых единиц рэп-жанра, некоторые из которых были заимствованы русскими рэп-исполнителями и впоследствии стали частью словарного состава русского языка.

Keywords: slang lexical units, rap genre, English loanwords, polysemantic words, transliteration, transcription.

Ключевые слова: сленговые лексические единицы, рэп-жанр, англицизмы, многозначные слова, транслитерация, транскрибирование.

Rap genre that has already gathered quite a large group of people resulted in a necessity to have its own lingo, in other words, slang vocabulary. Initially, rappers created some new words, refreshed the existing ones or gave a new meaning to them; all this was done only for their songs. However, further these words penetrated into an everyday language. And as known, ordinary speech, due to its high level of flexibility, influences the languages and grammatical rules greatly. Moreover, as rap genre is the genre of young people, people who are in charge of forming modern language, they adopted the language and transformed it from rap lingo into modern slang.

Rap genre originated in the USA, therefore, the bigger part of rap lingo is still created there. Russian rappers usually do not coin their own words, they transcribe or transliterate the English ones and use it along with the native Russian vocabulary. Thus, rap lingo can be called universal and international.

Generally, English rap vocabulary is divided according to the topics most popular in this genre. They are brand names, money, drugs, firearms and miscellaneous. Some slang words were created in certain countries or American states. The most interesting group is obviously the miscellaneous one as it contains many different words.

Some meanings can differentiate or even contradict the original meanings of the same words and phrases. For example: "act a fool" (to react extremely severely

and impulsively), "to eat" (to enjoy your success), "to flex" (to show off), "to chalk" (to carry a weapon), "to pimp" (to make beautiful), "to dance with the devil" (to do something extremely risky), "delivery" (the way rappers rap), "label" (a company that records the music), "game" (industry), "heat" (a weapon), "ice" (a diamond), "flow" (the way of rhyming and rhythming), "jam" (favourite song), "beef" (a feud), "playa" (a person who uses someone who is in love with him or her), "rock" (a basketball ball), "lab" (a recording studio), "voice tag" (a word or short phrase of a music producer to fix his authorship), "crib" (a place of living), "swag" (coolness), "to shout out" (to send a respect), "kingpin" (a criminal leader).

There are some words that were coined in rap genre as completely new or as a new part of speech. For example: "GOAT" (Greatest of all time), "dripset" (unique, influential, talented and inspiring), "punchline" (a climax phrase), "stan" (the biggest admirer), "trill" (true+real → too real / deserving respect), "mob" (a criminal group), "to holla" (to agree with somebody), "fly" (outstanding, premium), "brass" (funny).

Rappers also create many new words with the meaning "money" or even for a certain sum of money such as "scrilla", "guala", "mulla", "guap", "scrappa" and "Benji" for a hundred dollars. There are also special words created for the description of the music production steps: "to mix" (to blend all tracks into a song) and "to master" (to edit a song finally).

The same words are used in Russian rap. Furthermore, there are words that are also English but more popular in Russian rap genre than in English. For example: “флоу” (a flow), “маик” (a microphone), “скил” (a skill), “тру” (true), “фэйк” (fake), “битмейкер” (a beat-maker), “лайв” (live, concert), “сингл” (a song released separately), “ноунейм” (no name, an unknown rapper), “стафф” (stuff, new music), “парт” (a verse of one rapper in the song of several rappers).

Some nouns taken from English rap lingo can be used in the Russian language as both nouns and verbs. For example: “фит” (feat, a song made by several rappers together) → “фитовать”, “респект” (respect) → “респектовать”, “гострайтер” (ghost+writer, a person who writes a rap text for a rapper for money) → “гострайтить”, “байт” (bite, stealing music) → “байтить”, “автотюн” (auto-tune, a voice correction) → “автотюнить”, “сэмпл” (sample, a music fragment used to create new music) → “сэмплировать”.

References:

1. Грудева Е.В., Дивеева А.А. Аспекты изучения рэп-текста в лингвистике // Электронный сборник статей по материалам XXXIV студенческой международной научно-практической конференции. – 2015. – № 7. – С. 64-71.
2. Rap Genius Slang Dictionary: [site]. – URL: <https://genius.com/albums/Rap-genius/Rap-genius-slang-dictionary> (date of access: 15.08.2021).

Some interesting words also do not have a Russian equivalent but are widely used in Russian rap lingo. For example: “сторителлинг” (storytelling, a song in which some story is told with all the events successively), “кавер” (cover, a new version of the song rehashed by someone else), “бэки” (back(ground), an additional audio track with background sounds), “тейк” (take, an attempt of recording a track).

Most words that have become Russian slang units came from English spoken language. They appeared several years ago and were gradually transferred into Russian. New English loanwords are still primarily used in the fields they were coined in. Nevertheless, slang units cover different professional areas in the English language faster than in Russian, indicating their practical applicability and stability.

LAW

THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCY ON INTERNATIONAL TRADE: LEGAL ISSUES

*Kristina Tokareva**student,**Saint Petersburg State University,**Russia, Saint Petersburg*

ABSTRACT

Cryptocurrency has a solid potential for positive economic changes, however, its current impact on international trade has negative sides too. I will try to offer a possible legal solution to this problem.

Keywords: cryptocurrency, blockchain technology, international trade.

Despite the active pace of social progress and globalization, modern international trade is still experiencing some difficulties in its development: high banking fees and currency conversion rates, improper document storage and errors in documentation, late payments and document transfers - all these supply chain barriers come at high added costs. Fortunately, digitalization has brought lots of intangible assets that are capable to improve global trade cooperation and productivity – for example, cryptocurrency.

It worth noting that the underlying technology of most cryptocurrencies is «the blockchain» – a distributed ledger technology that does not imply support by the law. One of its prime goals is to dispense with intermediaries and overcome problems that result from the division of the world into different legal systems. The underlying blockchain technology uses consensus mechanisms, hash functions and public and private key encryption to control transactions, which leads to the fact that the user does not have to check the counterparty as it provides transparency of all transactions. The nature of the blockchain determines the impact that cryptocurrency has on international trade.

Firstly, using cryptocurrencies provides an increasing speed of money transfer and lower transaction costs as it allows making cross-border payments without an intermediary institution's participation. Secondly, it gives a fast and secure access to end-to-end supply chain information, so it is possible to monitor the trading process through a number of channels. This in turn enables a new layer of transparency and accountability that allows trust free interaction between counterparties. Thirdly, cryptocurrencies are not restricted to a specific geographic area and can be traded around the world due to their decentralization. Moreover, cryptocurrency provides a "global market saturation": it ensures business expansion by unlocking the potential for consumers, small and medium enterprises to trade in markets that previously were inaccessible and allowing to participate in international trade without having a merchant account that traditional e-commerce systems often require. So, cryptocurrency supports financial inclusion as its using does not imply any high technological standards besides having access to the internet and a digital device to engage in transactions. All in all,

cryptocurrency is capable of removing the challenges that international trade faces and allows to optimize the global value chains that the digital revolution has made possible.

However, cryptocurrency can be used as a medium of exchange with some limitations compared to most traditional fiat currencies (**Figure 1**). Moreover, it also can have negative impacts on international trade that also need to be considered. So, cryptocurrency presents particularly difficult law enforcement challenges because of its unique jurisdictional issues, ability to transcend state borders in seconds and anonymity due to encryption. Thus, it has been linked to numerous types of crimes, including facilitating marketplaces for attacks on businesses and providing illegal transactions in international trade. Additionally, the decentralization and the lack of collateral causes the high level of cryptocurrency price volatility that depreciates its functions as a store of value and the unit of account, and consequently - complicates making contracts in cryptocurrencies. Thus, consumer protection agencies around the world have recorded a spike in the number of cryptocurrency-related complaints after the volatile price of Bitcoin between end of December, 2016 and mid of 2018, with 60% decrease in price.

As a result, the mixed effects that cryptocurrency has on economy cause ambiguous state's attitude to it. National approaches differ from a forbidding (such as in China, South Korea and Indonesia) to a facilitating ones (such as in Australia and Switzerland). In general, cryptocurrency is still not recognized as a legal tender in most countries for many reasons. However, the situation when one country prohibits cryptocurrencies completely, whereas another country legalizes and facilitates it, impedes economic interaction as it may increase transaction costs, produce thorny conflict-of-laws problems and thereby impede the development of international trade relations. Thus, in the absence of uniform rules, markets risk being fragmented into national segments, with an inevitable diminution of their depth and liquidity.

In my view, it becomes critical to develop unified and well-balanced (strict, but not enough to reduce all the benefits cryptocurrencies have) regulatory framework for cryptocurrency at the global level. This in turn requires

political support and massive adoption of this financial tool. Perhaps, this would result in a centralized system with governmental control due to intention of states to maintain their monetary sovereignty. Obviously, it would diminish many advantages of cryptocurrencies but still provide a reduction of their risks and optimize transnational economic processes (Figure 2).

Undoubtedly, there is great potential to further strengthen the development of international trade with

the help of cryptocurrency. This instrument allows to build an open, reliable and predictable trading system that is consistent with sustainable development goals. However, capturing all the opportunities of cryptocurrency requires its mass adoption and supportive international legal framework for all parties involved in its establishment, issuing, storing or trading. Until that has been accomplished, cryptocurrency affects international trade on both positive and negative ways.

Comparison of different types of money

Traits of money	Gold	Fiat money (Euro)	Cryptocurrency (Bitcoin)
Way of exchange	Physical	Physical and digital	Digital
Controlled	Market	European Central Bank	Algorithm
Highly divisible	○	+	+
Globally transferable	+	+	+
Durable	+	+	+
Acceptable	+	+	○
Centralization	○	+	-
Secure (counterfeiting)	+	○	+
Stability (Volatility)	○	○	-
Predictable supply	+	○	+
Collateral	+	○	-

+ High ○ Medium - Low

Figure 1. Comparison of different types of money

Requirements and possibilities of crypto currencies

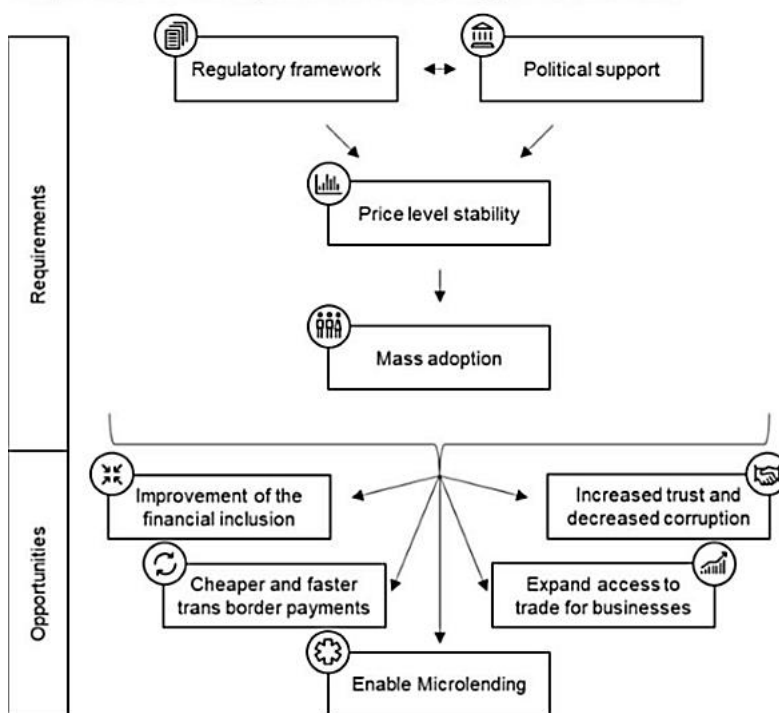

Figure 2. Requirements and possibilities of crypto currencies

References:

1. McGuire, R. and M. Massoud, 2018. An Introduction to Accounting for Cryptocurrencies, CPA Canada.
2. Holtmeier, M. and P. Sandner, 2019. The impact of cryptocurrencies on developing countries, Frankfurt School Blockchain Center.
3. Lehmann, M., 2021. National Blockchain Laws as a Threat to Capital Markets Integration. Uniform Law Review, unab004. Date Views 22.06.2021 doi.org/10.1093/ulr/unab004.
4. Mahesh Nath, G.V., 2020. Cryptocurrency Crimes – Need for a Comprehensive Global Crypto Regulation, Faculty of Law, Telangana University, India.
5. Norberg, H.C., 2019. Unblocking the Bottlenecks and Making the Global Supply Chain Transparent: How Blockchain technology stands to update global trade. The School of Public Policy Publications, 12:9. Date Views 25.06.2021 doi.org/10.11565/sppp.v12i0.61839.
6. Overwater L. and B. Custers, 2019. Regulating Initial Coin Offerings and Cryptocurrencies: A Comparison of Different Approaches in Nine Jurisdictions Worldwide. European Law Journal, 10 (Issue 3). Date Views 26.06.2021 scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1886/84572.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ МАҚАЛАЛАР

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

МОБИЛЬДІК ОҚЫТУ - БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯ

Аманкулова Гулфайрус Максатовна

оқытушы,

*Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университет,
Қазақстан, Орал қ.*

Кіріспе: Егер болашақ оқытушыны дайындау жүйесіне сапалы мобильдік қосымшаларды программалау әдістерін жасау мен кәсіби пайдаланудың әдіс-тәсілдеріне арналған тараулар немесе пәндер еніп, оларды оқытудың әдістемесі жасалып, жүзеге асырылса, онда оның оқу нәтижелері жақсарып, оқу іс-әрекетін ұйымдастыру әдістерінің кеңеюі, оқытушы жасайтын мобильдік қосымшалар сапасының жоғарылауы, оқу материалдарын жасауға жұмсайтын уақыт мөлшерінің азаюы есебінен кәсіби қызметінің тиімділігінің артуына алып келеді.

Соңғы уақытта әр түрлі ғылымдарды оқыту әдістемесінде «мобильдік оқыту» термині пайда болды. Ол оқыту үрдісін мобильдік телефон, қалталы компьютер, ноутбуктар, планшеттер сияқты мобильдік байланыс құралдары көмегімен ұйымдастыру технологиясы ретінде түсіндіріледі. Оларды кез-келген жерде, кез-келген уақытта, соның ішінде үйлерде, поездарда, қонақүйлерде қолдануға болады. Marketing Land мәліметтері бойынша барлық сандық медианың 65% смартфондарда қаралады. DScout деректері бойынша орташа адам күніне үш сағатты смартфонға жұмсайды, экранды 2600 реттен артық түртіп, оған 221 рет қарайды. Осы сандарды ескере отырып, оқыту мобильді әлемде өз нарығын тапқаны таңқаларлық емес. ReportLinker мәліметтері бойынша, мобильді оқытудың әлемдік нарығы 2025 жылға қарай 78,5 миллиард АҚШ долларынан асып түседі.

Білім беру мен жұмыс қашықтанған кезде академиялық мекемелер мен жұмыс берушілер қызметкерлерді оқытуға және студенттерді оқытуға көмектесу үшін онлайн оқыту алаңдарына сүйенуге мәжбүр болды. Forbes мәліметтері бойынша, 2017 жылы Канада мен АҚШ-тағы жоғары оқу орындарының 87% -ы электрондық оқыту платформасының қандай да бір түрін қолданғанын хабарлады.

Жаңа технологиялар сабаққа қызығушылығын жоғалтқан жастарды қызықтырады, біздің оқытушы ретіндегі мақсатымыз өзіміз үшін мобильдік оқытудың артықшылығын ала білу. Оның мағынасы мынада: үйренушілер үлкен мониторлар артында тығылмай, бір-бірімен және оқытушымен өзара байланыса алады. Аудиторияда бірнеше үстел

компьютерін орналастырғаннан көрі, мобильдік құралдарды орналастыру әлдеқайда тиімдірек.

Үстел компьютеріне қарағанда телефон, қалта компьютерлері сияқты мобильдік құралдардың бағасы едәуір тиімді, және Интернет желісіне қосылуы да қолжетімді.

Планшеттік ДК енгізілуі қазіргі кезде үстел компьютерінен артық болмаса, кем емес, Интернет желісіне мобильдік қолжетімділікті пайдалануға мүмкіндік береді.

Мобильдік құралдардың көбі білім, басқару, ұйымдастыру және сабақ беру саласындағы практик - мамандар үшін пайдалы болып табылады.

Негізгі артықшылықтары:

- Тапсырмалармен алмасу және бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігі бар: білім алушылар мен оқытушылар бір-біріне мәтіндерді электрондық пошта арқылы жібере алады, қиып алу, көшіру, қою функцияларын қолдана алады, құралдармен топ ішінде алмасу, бір-бірімен ҚДК-ң инфрақызыл функцияларын немесе сымсыз желімен жұмыс істей алады;

- Мобильдік телефон, гаджеттер, ойын құрылғылары және т.б. сияқты жаңа технологиялар білімге қызығушылығын жоғалтқан жастарды қызықтырады;

Мобильдік құрылғылар көмегімен нақты жұмыс істеу үшін қажетті ақпаратқа бейімділігі, тез арада қол жеткізуі адамның жұмыс істеу өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Оқу үрдісіне мобильдік құралдарды енгізу әдістері мен нақты формаларына тоқталайық.

Мобильдік қосымша - Интернеттегі қашықтан оқытудың бір түрі ретінде қолданылатын үйретуші ақпараттар сайтына қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Ауқымды желіге қосылудың құралы ретінде алғашқы және кеңінен таралған тәсілі ұялы телефондарды пайдалану болып табылады. Құрамында электронды оқу курстары, тестілер, тәжірибелік тапсырмалар және қосымша үйретуші материалдар (суреттер, фотосуреттер, дыбыстық және видео файлдар) бар арнайы сайттарға қосылуды ұйымдастыру мүмкіндігі бар. Сонымен қатар білім беру мақсатындағы электрондық пошта арқылы хабар алмасу және ұялы телефондарға арналған

программалар арқылы лездік хабарламалармен алмасуға болады.

Оқытудың барлық кезеңдерінде үйренушіге ақпараттық материалдарды жеткізудің, сонымен қатар, оқытудың барлық процесін бақылау және туындаған қиындықтарды шешуге көмектесудің көптеген мүмкіндіктері бар.

Мобильдік қосымша – оқытудың дыбыстық, мәтіндік, бейне және графикалық файлдар ақпаратын құрайтын құралы.

Оқыту үшін мобильдік қолданбаны қолдану мүмкіндігінің тәсілі Office Word, Power point, Excel сияқты кеңселік бағдарламалар файлдарын ашып және көре алатын арнайы бағдарламаларды пайдалану болып табылады. Сонымен, ыңғайлы айналдыру жолақтарымен, лайықты қаріпшен және ыңғайлы интерфейспен, әдейі телефон экраны үшін ыңғайластырылған мобильдік қолданбаның жадында орналасқан оқыту ақпараты бар файлдардың болжамдарын қарауға болады. Оқыту үшін мобильдік қолданбаны қолданудың бір тәсілі – үйренушілердің адаптерленген мобильдік телефондарын мамандандырылған электрондық оқулықтар мен курстарды қарау және орындауға пайдалану. Үйренушілерге өз телефондарына мысалы, пәндер бойынша тестілеуден, түрлі ақпараттардан (электрондық оқулық, дәріс мәтіндері) тұратын қолданбаларды жүктеп алу ұсынылады. Қазіргі технологиялар осындай электронды көмекші құралдарды жобалауға және бағдарлама жүзінде іске асыруға мүмкіндік береді. Схемалар, сызбалар мен формулаларды орналастыру мүмкіндігі, мобильдік қолданба үшін электрондық оқу курстарын жазу, оларды әмбебап және кез-келген оқыту пәніне қолданатын етеді.

Мысалы, АҚШ-тың федералды үкіметі қаржыландырып отырған «Мобильді оқыту ортасы» атты халықаралық жоба 22 елдің басын біріктіріп отыр. Жоба орындаушылары түрлі пәндер бойынша мобильді құрылғылар ендіріп, платформалар құрады. Сөйтіп, мобильді оқыту ресурстарын қамтып, оның әдістемелік негізін жасауға күш салады.

Мобильді қосымшалар Интернеттегі үйренуші ақпараттары бар сайттарға қол жеткізуді қамтамасыз етеді және қашықтықтан оқытудың формаларының бірі ретінде қолданылады. Мобильді телефондарды ғаламтор жүйесіне қатынау құралы ретінде қолдану. Электронды оқыту курстары, тестілер, практикалық тапсырмалары және қосымша үйретуші материалдары (суреттер, фотосуреттер, дыбыстық және бейне файлдар) бар арнайы мамандадырылған сайттарға қолжетімділікті ұйымдастыру мүмкіндігі болады. Сонымен қатар, білім беру мақсатында электрондық поштамен алмасу, мобильді телефондарға арналған нұсқалары бар ICQ, QIP программаларында лезде хабарламалар алмасу мүмкіндігі бар. Сөйтіп, оқытудың барлық кезеңдерінде ақпараттық материалдарды үйренушіге жеткізудің, оқытудың барлық үдерісін бақылау және туындаған мәселелерді шешуге көмектесудің көптеген мүмкіндіктері пайда болады.

1. Университеттік қосымшалар және мобильдік интернет. Бүкіл әлем бойынша ЖОО мобильді құрылғылардың пайдасын, атап айтқанда, iPhone и Android, оңтайлы мобильді сайттардың және арнайы қосымшалардың бағасын берді. Олар үйренушілер мен басқа да сайт келушілеріне университет жаңалықтарын білуге, қажетті карталарды және өз құрылғыларының экранынан пайдалы қорлардың жиынтығын қарап шығуға мүмкіндік береді.

Осыған ұқсас қосымшалар Брандей Университетінде ойдағыдай қолданылуда. Олар білім мәселесі төңірегінде көмек алуды едәуір жеңілдетеді және тездетеді. Мысалы, кітапханадан қажетті кітаптың бар-жоғы туралы ақпаратты сол бойда алуға болады. Принстон Университеті студенттерге бейнедәрістер мен басқа да оқу материалдарын қарау үшін медиаплеер қолдануға рұқсат берді.

2. Мобильдік қосымшалар қай жерде болса да, бірақ нақты оқу бағдарламасына сәйкес ақпарат алуға мүмкіндік береді. Сондықтан да студенттер кез-келген жерде, өздеріне ыңғайлы уақытта дайындала алады. Негізінен қуантарлығы, білім алушылар ғимараттан тыс жерлерде, таза ауада, мысалы, алаңда білім ала алады.

3. Үйренуші мобильді қосымшалар. Дегенмен, бүгінгі күні мобильдік қосымшалардың әрбір аудиторияға үйреншікті болып кетуі үшін әлі де біраз уақыт қажет, себебі олардың енгізілу қарқынын да айтпай кетуге болмайды. Мысалы, білім алушыларға шоқжұлдыздарды оқып үйрену үшін аудиториядағы өзара қарым-қатынастың үздік тәсілдері ұсынылады.

4. Мобильдік кітапхана. Көптеген жылдар бойы академиялық кітапханаларға кірудің бір ғана физикалық жолы және одан әрі сөрелермен танысу болды. Интернеттің арқасында барлығы өзгерді, енді қазір әрбір студентке немесе зерттеушіге кез келген компьютерден жүйеге кіріп, қолжетімді ресурстар жиынтығында сайрандау қиын шаруа емес. Ірі кітапханалық қорлар ұсына алатын ақпараттардың барлығын да енді электронды түрде алуға болады. Сонымен қатар, кітапханадағы кітаптардың қағаз түріндегі даналарын жылдам іздеп табатын деректер қоры дами бастады. Білім алушыларға енді көптеген сөрелерді ақтарып қараудың және жүздеген карточкаларды жинаудың қажеті жоқ, себебі, кітапхананың барлық қоры электрондық құрылғы көмегімен әлемнің кез келген нүктесінен алақандағыдай қолжетімді.

5. Мобильді маркетинг. Луисвилл Университеті потенциалды студенттермен байланыс жасау үшін басқа колледждермен бірге мобильдік байланыстың QR-кодтары, SMS маркетинг және жоғарыда айтылғандай мобильдік қосымшалар мүмкіндіктерін пайдаланды. Луисвилл Университеті үшін мобильдік маркетинг өте құнды болды, себебі, соңынан анықталғандай, оның потенциалды студенттері электронды пошталарын үнемі тексеріп отырмай, есесіне өз телефондарына назар аударған.

Қорытынды

Мерзімді басылымдардың орнын мобильді қосымшалар басып жатыр. Бүгінгі таңда мобильді қосымшалардың көмегімен бір планшет бір бума газет-журналдың орнын баса алады. Адамдар күнделікті әдеттерін өзіне қолайлы жағына қарай өзгертеді, сөйтіп көп жағдайда сүйікті газет-журналдарының орнына олардың электронды

нұсқасын таңдайды. Медиа-қосымшалардың жиі сұранысқа ие болуы бұнымен шектеліп қалмайды.

Білім берудегі инновациялық үрдістер оны дамытудағы мазмұндық-ұйымдастыру механизмі ретінде көрінуде. Олардың нәтижелігі бірқатар факторлар арқылы анықталады. Мұндай факторлардың бірі ретінде мобильдік қосымшаларды қолданып білім беру технологияларын іске асыру бойынша оқытушы қызметінің қалыптасқандығы танылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Голицына И.Н., Половникова Н.Л., Мобильное обучение как новая технология в образовании. *Educational Technology & Society*, 14(1), 2011, ISSN 1436-4522, pp. 241-252. – [Elektronnyi resurs]. – Rejim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/mobilnoe-obuchenie-kak-novaya-tehnologiya-v-obrazovanii/viewer>
2. Голицына М.Н., Половникова Н.Л., Мобильное обучение в современном образовании. Школьные технологии, №4, 2011. –С.115-117. – [Elektronnyi resurs]. – Rejim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/mobilnoe-obuchenie-v-sovremennom-obrazovanii/viewer>
3. Вострокнутов И.Е., Лабораторный практикум по физике на основе цифрового измерительного комплекса. / И.Е. Вострокнутов, Г. Г. Никифоров, В.Б. Трухманов - М: 2012.-150 с.
4. Меркулов А.М., Обучение при помощи мобильных устройств – новая парадигма электронного обучения // Молодой ученый. — 2012. — № 3. — С. 70-75.
5. Беляев В.К., Библиотека пользовательского интерфейса для встроенных и мобильных вычислительных устройств / В.К. Беляев // К.т.н.. – 2004. – С. 94.
6. Мобильдік қосымшаларды программалау әдістерін зерттеу және жасау//Информатика кафедрасының меңгерушісі Әлжанов Айтуған Қайржанұлының 50 жылдық мерейтойына орай «Білімді ақпараттандыру» атты халықаралық ғылыми-практикалық онлайн-конференция. Астана- 21-мамыр 2015 ж.
7. Сергеева Т.Н., Новые информационные технологии и содержание обучения //Информатика и образование. - М., 2011. - № 1.- С. 3-10.
8. Логинова А.В. Использование технологии мобильного обучения в образовательном процессе // Молодой ученый. — 2015. — №8. — С. 974-976. – [Elektronnyi resurs]. – Rejim dostupa: <https://moluch.ru/archive/88/17087/>

БАҒДАРЛАМАЛАУДЫ ЖЫЛДАМ ҮЙРЕНУГЕ 7 БАҒДАР ЖӘНЕ 2021 ЖЫЛЫ СҰРАНЫСҚА ИЕ ҮЗДІК 10 БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛДЕРІ

Аманкулова Гулфайрус Максатовна

оқытушы,

*Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университет,
Қазақстан, Орал қ.*

Қуанғалиев Тимур Гайсиевич

оқытушы,

*Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университет,
Қазақстан, Орал қ.*

Бағдарламалау - қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі. Әлемдік еңбек статистика бюросы басқа салалардың көпшілігіне қарағанда бағдарламалау саласының қарқынды дамуы және жұмыс орындарының көптеп пайда болуын болжайды. Егер сізде информатика дәрежесі болмаса да, сіз өзіңіз үшін бағдарламашы бола аласыз.

Қазіргі уақытта сіздің компьютер қолдануда қарапайым дағдыларыңыз болса, өз уақытыңызда бағдарламалауды үйрене аласыз. Бағдарламашы ретінде технология әрдайым өзгеріп отырады, ал қазіргі жұмыс істейтін нәрсе бір жылдан кейін жұмыс істемеуі мүмкін. Егер сіз бағдарламашы ретінде сапалы жұмысқа орналасқыңыз келсе, сіз оқуды бастауыңыз керек. Меңгеру үшін көп нәрсе бар, сондықтан сіз бағдарламалау жұмысына жүгіне бастайтын білікті деңгейге жеттіңіз деп сезіну үшін біраз уақыт кетуі мүмкін. Егер сіз жылдамырақ бағдарламалауды үйренгіңіз келсе, осы 7 кеңестің көмегімен аяғыңызды алға қарай жылжуыңыз керек.

1. Дұрыс уақытты күтуді тоқтатыңыз.

Көптеген жаңа бағдарламашыларға іс жүзінде бастауға біраз уақыт қажет болады. Интернет дәуірінде «мінсіз» секіруге уақыт жоқ. Иә, сіз неден бастарыңызды білмей немесе өзіңізге күдігіңіз басым болады, бірақ сіз оны бірінші кезекте бастауыңыз керек.

Кодты өз бетіңізше жазуды қаншалықты тез бастасаңыз, соғұрлым сіз бұл дағдыларды тезірек игере аласыз. Тілді үйрену сияқты кодтау туралы ойланыңыз. Бұл компьютерлердің тілі, және кез-келген тіл сияқты, сіз де ережелерді біліп, оларды өзіңіз қолданып көре бастауыңыз керек.

2. Бағдарламалау негіздерін қайта қарау.

Бұрын айтқанымыздай, бағдарламалау тіл үйренуге ұқсас. Кез-келген тіл сияқты сізге де негіздерді білу қажет. Сізге екінші негіз ретінде сезілгенге дейін осы негіздерді қайта-қайта оқып отыру қажет болуы мүмкін. Содан кейін де, жаңа дағдыларды үйрене отырып, оларды уақыт өте келе қайта қарауға болады. Бастапқы дағдылар сіздің негізіңізді қалыптастырады. Егер сізде мықты іргетас болмаса, сіз мансапта кейінірек қателіктерге ұрынасыз. Кодтау бөліктерімен өзіңізді қаншалықты сауатты сезінсеңіз де, негіздерден бас тартпаңыз.

Оларды кейінірек қайтып оралу үшін бір жерде сақтағаныңызға көз жеткізіңіз.

3. Кодты қолмен жазу.

Күні бойы компьютер экранына қарап отырып, миымыздың қалай ұйықтайтынын бәріміз білеміз. Компьютерден алыстап, қолыңызға қағаз бен қалам алыңыз. Кодты жаза бастаңыз және әр жол туралы жеке ойланыңыз. Қиын болса да, кодты жазып жатқан кезде оны тексермеуге тырысыңыз. Сыни тұрғыдан ойлау қабілеттеріңізді жұмысқа орналастырыңыз және түсінігіңізді тексеріңіз.

Бұл іс жүзінде қолданудың керемет тәжірибесі, өйткені қолмен жазу қазіргі кездегі көптеген жұмыс процестерінің стандарты болып табылады. Ақыры сол сұхбатқа кіргенде, сіз өзіңізге сенімді болып, қолмен жазуға дайын боласыз. Бұл нағыз шеберліктің шоуы.

4. Интернеттегі ресурстарды қолданыңыз.

Интернет - жаңа кодерлер үшін керемет ресурс (және тәжірибелі!). Сіз YouTube оқулықтарынан GitHub-қа дейінгі көптеген онлайн-ресурстарды таба аласыз. Сіз бұл процесті кезең-кезеңімен игеруге мүмкіндік беретін курстар бар немесе жаңа сұрақтар туындаған кезде оқулықтарды іздей аласыз.

Интернеттегі ресурстардың ең пайдалы бөліктерінің бірі - олар үнемі өзгеріп отырады. Сіз ақысыз журналды басқарудан бастап Amazon Cloudwatch-қа дейін біле аласыз. Бұл бәсекелі нарықта саланың соңғы тенденциялары мен өзгерістері туралы мүмкіндігінше көбірек білуіңіз керек. Интернеттің арқасында бұл мүмкін.

5. Үлгілерден қашу.

Кодтың үлгісін пайдалану - бұл үйренудің тамаша тәсілі. GitHub және басқа платформалар жаңа үлгі кодын өз бетімен іздеуді жеңілдетеді, бірақ бұл одан асып кетпеу керек дегенді білдірмейді. Экрандағы кодты түсіну және кодты органикалық түрде жазу екі бөлек нәрсе. Бағдарламашы ретінде сіз өзіңіздің кодыңызбен тереңірек қарым-қатынас жасауыңыз керек. Бұл оны өзіңіз жазып, тексеріп, қателіктеріңізден сабақ алуды білдіреді. Егер сіз органикалық кодты өзіңіз жазуға дайын болмасаңыз, онда үлгі кодын өзгертуден бастаңыз. Жаңа жолдар жазып, өзгертулер енгізіп, бар нәрсеге сүйене бастаңыз. Бұл сізге жеке жүруге дайын болғанға дейін кодер ретінде өсуге көмектеседі.

6. Қашан көмек сұрау керектігін біліңіз (және қашан сұрамайсыз).

Көмек сұрау - бағдарламашы болудың маңызды бөлігі. Допты айналдыру үшін кейде сізге шынымен де көмек қолы қажет болады, әсіресе сіз біраз уақыт тұрып қалған болсаңыз. Алайда, сіз екінші рет мәселе туындаған кезде бағдарламалау форумына секірмеуіңіз керек. Осы проблемаларды өз бетімен шеше отырып, көп нәрсе алуға болады.

Кәсіби бағдарламашы ретінде өзіңіздің проблемаларыңызды қалай басқаруға болатындығын білуіңіз керек екенін түсініңіз. Ақаулықтарды жою - бұл жай компьютерлермен жұмыс істеудің шындықтары. Егер сізді кішкене қиындықтар жеңіп кетсе немесе көңіліңізді қалдырса, бұл сіз үшін дұрыс мансап жолы болмауы мүмкін.

7. Экраннан алысырақ жүріңіз.

Кодтау тәуелділікті тудыруы мүмкін, демек, сіз экраннан қашан кету керектігін білуіңіз керек. Ия, кодтар мен қателер сызықтарында жұмыс істеу сізге тезірек үйренуге көмектеседі, бірақ күйіп қалу деген бар. Сіз өзіңіздің ақыл-ойыңызды сергек ұстағыңыз келеді, осылайша сіз жаңа мәселелерді сенімді түрде шеше аласыз, сондықтан оны күніне шақыратын уақыт келгенін біліңіз.

Егер сіз бірнеше сағаттар бойы қатемен күресіп жүрген болсаңыз, оны болымсыздыққа айналдыру оңай. Сіздің ойыңыз сергісін. Компьютерді өшіріп, басқа нәрсе жасаңыз. Далаға шығыңыз, серуендеңіз немесе тіпті жай ғана телефонды айналдырыңыз. Сізге өте қажет үзіліс беретін кез-келген нәрсе.

Жұмысқа орналасу Егер сіз армандаған сол бағдарламалау жұмысымен айналысқыңыз келсе, жұмысқа дайын болуыңыз керек. Кез-келген адам код жаза алатынымен, бұл өте қиын жұмыс. Әр адам қиындық пен үздіксіз білім алуға дайын бола алмайды. Оқытудың ең жақсы тәсілі - жай отырып жұмыс жасау. Бұл үлкен тәжірибе мен шыдамдылық, бірақ бұған тұрарлық қажет. Жоғарыда аталған 7 кеңесті қолданған кезде, сіз күмәндануды жеңіп, қызықты жұмыс ұсынысына тап боласыз.

Негізгі бағдарламалау тілдеріне басымдық беру керек?

Біріншіден, ұсынылатын тілдердің кең спектрі болғандықтан, сіздің қазіргі бизнес мақсаттарыңызға, болашақ стратегияңызға, индустрияға және сіздің C-Suite және / немесе технологиялық топтарыңыз сұранысқа ие рөлдерге сәйкес келетін тілдерді таңдаған жөн. Мысалы, егер сіздің мақсатыңыз жасанды интеллектке (AI) қатысты болса, онда Python білімі бар әзірлеушілерді табу жақсы бастама болып табылады. Алайда, егер сіз ойын құрып жатсаңыз, онда C# сәйкес келеді.

2021 жылы сұранысқа ие үздік 10 бағдарламалау тілдері

Java Бұл объектіге бағытталған заманауи бағдарламалау тілі. Java-да жазылған бағдарлама кез-келген дерлік компьютерде жұмыс істей алады. Java-ны біле отырып, кез-келген платформа үшін мультимедиялық қуатты қосымшалар жасауға болады. Екіншіден, **Java**-ны жаңадан үйрену оңай. Ал кейінірек Java біліміне сүйене отырып, C++ немесе Python сияқты жаңа тілдерді қосуға болады.

Python Қазіргі кездегі танымал болғанына қарамастан, Python 1991 жылы шығарылды және баяу дамыды. Соңғы жылдары Python рейтингінің қарқынды дамуы байқалды, бұл көбінесе Machine Learning және Data Science бағдарламаларында қолданылуына байланысты. Python - бұл веб-қосымшаларды құруда, деректерді талдауда және алгоритмдерді құруда жоғары деңгейдегі қолданыстағы жалпы мақсаттағы тіл. Ол кодты оқуға және қарапайымдылыққа баса назар аудара отырып, қолдануға ыңғайлы синтаксиске ие. Тіл өте сенімді және тиімді екендігімен танымал. Әзірлеушілер үшін бірнеше Python кітапханалары бар. Бұл кітапханалар AI алгоритмдерін құру және API-мен байланыстыра отырып, Data Science-тегі түрлі тапсырмаларды жеделдетуге көмектеседі. Оның сенімділігі мен тиімділігі оны ірі кәсіпорындар үшін де, жаңадан бастаған кәсіпкерлер үшін де танымал етеді. Сонымен қатар, оны белгілі бір іс-әрекеттерді, соның ішінде сіздің күнделікті жұмысыңыздың бір бөлігін автоматтандыру үшін пайдалануға болады. Python «ең жылдам дамып келе жатқан негізгі бағдарламалау тілі» ретінде танымал. Қазіргі кездегі ең қызықты (және тез дамып келе жатқан) технологиялардағы қосымшалардың көмегімен Python-ды білетін жасаушылар Big Data, AI, Robotics және Cybersecurity-те рөлдерді тез табады.

JavaScript Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 62% -ы JavaScript-ті кодтай алатын әзірлеушілерді іздейтін болса, бұл біздің тізімдегі ең танымал бағдарламалау тілі болып табылады - бұл интернетте кең таралғандығына және біздің Интернетке деген сенімділігімізге байланысты.

JavaScript веб-сайтты дамытуға, веб-сайтқа ойындар, батырмалар, динамикалық стильдеу, анимациялар мен формалар түрінде интерактивтілік қосу үшін қолданылады. Оны Mozilla жобасының, Mozilla Foundation және Mozilla корпорациясының негізін қалаушы Брендан Эйх ойлап тапты.

C/C++ Жаңадан үйрену үшін ең оңай бағдарламалау тілі болмаса да, C++-да іс жүзінде баға жетпес салалар бар. Операциялық жүйелердің кейбіреулері осы бағдарламалау тілімен жасалады. Оны веб-браузерлер, тарату жүйелерінде, дерекқор бағдарламалық қамтамасыз ету, үш кеңістікті бейнеойындар және т.б. табуға болады. C++ жалпы мақсаттағы процедуралық бағдарламалау тілі. C аппараттық құралдармен тығыз байланысты. Бұл деректер мен жүйелік бағдарламалауды төмен деңгейде басқаруға мүмкіндік береді. Оны тек «тұрақты» бағдарламалық жасақтама жасау үшін ғана емес, сонымен қатар драйвер немесе өзек деңгейіндегі бағдарламаларды жасау үшін де пайдалануға болады.

C# бағдарламалау тілі - ежелгі, ең танымал бағдарламалау тілдерінің бірі, ол портативтілігі мен Apple және Microsoft сияқты технологиялық алпауыттардың ерте қабылдауы арқасында. C # (C-өткір деп аталады) - бұл Microsoft корпорациясының 2000 жылы жасаған түпнұсқа тілі.

Бұл объектілерге бағытталған тіл және әрекеттердің орнына объектілердің, ал логиканың орнына

мәліметтер қолданылады. Оның ерекшеліктері Java-ға және C# ұқсас, әсіресе Windows жұмыс үстелі қосымшалары мен ойындарын құру үшін тиімді. Оның көмегімен веб және мобильді қосымшаларды жасауға болады. C# көбінесе банктік операцияларды өңдеу сияқты ірі компаниялардың қосымшаларында қолданылады.

Golang. Go деп аталатын тіл Google-да жасалған және бірте-бірте танымал бола бастады. Ол орташа деп саналатын тілдерге қарағанда көп ағымдылық пен тың мүмкіндіктер береді. Өте кең қолданылатын DevOps құралдарының кейбіреулері осы технологияның өнімділігін бағалап үлгерді. Ол заманауи және жаңадан бастаған әзірлеушілер үшін өте қолайлы.

R language. Егер деректер талдауына келсеңіз, осы технологияға — R бағдарламалау тілін қолдану қажет болуы мүмкін. Ол статистикалық есептеудің еркін технологиясы болып табылады және ол бірнеше операциялық жүйелерде жұмыс істейді. Тіл бастауыш үшін біршама қиын болуы мүмкін. Бірақ ол жұмыс орындары нарығында үлкен перспективаларға ие. Айтпақшы, ең соңғы R жанартуы 2021 жылдың ақпанында шықты, оны тексеріңіз.

PHP. Бұл backend-ті дамытуға арналған тағы бір танымал бағдарламалау тілі. Facebook немесе Уикипедия сияқты ірі компаниялар оны әлі де пайдаланып жатыр. Ал егер жұмыс нарығында сұраныс өте жоғары екенін біле отырып, WordPress-ке жүгінсеңіз, онда СОНДАЙ-ақ, PHP-ді көресіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жадаев А, PHP для начинающих; Питер – М., 2016.-768 с.
2. Алехин В.А., Микроконтроллеры PIC: основы программирования и моделирования в интерактивных средах MPLAB IDE, microC, TINA, Proteus. Практикум/ В.А. Алехин. – М.: ГЛТ, 2016. – 248 с.
3. Гниденко И.Г., Технология разработки программного обеспечения: учеб. Пособие для СПО/ И.Г. Гниденко, Ф.Ф. Павлов, Д.Ю. Федоров. – М.: Издательство Юрайт, 2017.-235 с.
4. Кубенский А.А. Функциональное программирование: учебник и практикум для академического бакалавриата / А.А. Кубенский. – М.: Издательство Юрайт, 2019.-348 с.
5. Медешова А.Б. Бағдарламалау: [оқу құралы] / А.Б. Медешова, Ф. Г. Мұхамбетова. – Алматы : Бастау, 2014. - 368 б.

Swift. Егер сіздің арманыңыз AppStore-да қолданбаларыңызды жариялау болса, міне, осында бастаңыз. Swift - бұл iOS бағдарламалау тілі, Apple өзі жасаған. Бұл Objective-C-дің заманауи мұрагері және жаңадан келген, Apple жанкүйері үшін жақсы таңдау. Сондықтан AppStore бағындырушыларының барлығы дәл осы тілде жұмыс жасайды және осы тілді үйренуге болатын жерлерге барады.

Kotlin. Бұл бұрынғыдан айырмашылығы - Google Play жаулап алушылары үшін бірінші орында. Google Kotlin-ді Android-ті дамытудың негізгі технологиясы деп атады. Ол Java виртуалды машинасында орындалады және тіл бағдарламалауға алғашқы қадамдарын жасайтын адамдар үшін оңай емес. Алдымен Java-ны үйреніп, содан кейін Kotlin-ге ауысуды ұсынамын.

Қорытынды. Дұрыс бағдарламалау тілін таңдау - бұл сіздің ұйымыңыздың ондаған жылдар бойғы бағытын басқара алатын үлкен шешім. Сіз жұмыс істейтін салаға байланысты JavaScript орнына Java немесе Python үстінен C# тілдерін таңдау сіздің командаңыздың және олар жұмыс істейтін жобалардың мүмкіндіктері мен бағытын өзгертеді. Шешім қабылдауға асықпаңыз: қысқа және ұзақ мерзімді бизнес мақсаттарыңызды және оларға жетуіңіз керек тілдерді ескеріңіз. Сіздің әзірлеушілеріңіз білуі керек бастапқы деңгейлер туралы және олар нені біле алатындығы туралы ойланыңыз.

O'ZBEK TILIDA MAQOLALAR

AXBOROT TEXNOLOGIYALARI

TKINTERDAN FOYDALANIB KICHIK AMALIY LOYIHALAR YARATISH YORDAMIDA O'QUVCHILARDA DASTURLASHGA QIZIQISHINI OSHIRISH METODLARI

*Kurbanov Abduraxmon Alishboyevich**Sirdaryo viloyati xalq ta'lim xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi katta o'qituvchisi, Uzbekistan, Sirdarya*

ANNOTATSIYA

9-sinf Informatika va axborot texnologiyalari fani darsligiga Tkinter kutubxonalarini bilan ishlash haqida mavzular kiritilgan bo'lib, ushbu maqola o'quvchiga shu haqida mavzularni o'zlashtirishda yordam beradi.

АННОТАЦИЯ

В учебник по информатике и информационным технологиям для 9 класса включены темы по работе с библиотеками Tkinter, и эта статья поможет учащемуся освоить эти темы.

Kalit so'zlar: Tkinter, Python, for, add, def, import.

Ключевые слова: Tkinter, Python, для, add, def, import.

Informatika va axborot texnologiyalari fani uchun yangi milliy o'quv dasturiga (9-sinf uchun) Python dasturlash tili kiritilgan. 9-sinf dasturlash asoslari bobida Pythonning Tkinter kutubxonasi haqida ma'lumotlar keltirilgan. O'quvchilar kutubxona va modul tushunchalarini yaxshiroq tushunishligi uchun kutubxonalardan foydalanib kichik amaliy loyihalar yaratishni o'qatish juda ham muhim. Python tilida bir xil vazifani bajaruvchi modullar yig'indisini bitta paketga joylashtirish mumkin. Shunday paketlardan biri sifatida XML paketini misol qilib keltirish mumkin. Ushbu paket XML ning har xil aspektlarini qayta ishlashga mo'ljallangan modullardan tashkil topgan.

Python – bu o'rganishga oson va shu bilan birga imkoniyatlari yuqori bo'lgan oz sonlik zamonaviy dasturlash tillari qatoriga kiradi. **Python** yuqori darajadagi ma'lumotlar strukturasi va oddiy lekin samarador obyektga yo'naltirilgan dasturlash uslublarini taqdim etadi.

Pythonning o'ziga xosligi

- Oddiy, o'rganishga oson, sodda sintaksisga ega, dasturlashni boshlash uchun qulay, erkin va ochiq kodlik dasturiy ta'minot.

- Dasturni yozish davomida quyi darajadagi detalarni, misol uchun xotirani boshqarishni hisobga olish shart emas.

- Ko'plab platformalarda hech qanday o'zgartirishsiz ishlay oladi.

- Interpretatsiya (Интерпретируемый) qilinadigan til.

- Kengayishga (Расширяемый) moyil til. Agar dasturni biror joyini tezroq ishlashini xohlasak shu qismni C yoki C++ dasturlash tillarida yozib keyin shu qismni python kodi orqali ishga tushirsa (chaqirsa) bo'ladi.

- Juda ham ko'p xilma-xil kutubxonalarga ega.
- xml/html fayllar bilan ishlash
- http so'rovlari bilan ishlash
- GUI (grafik interfeys)
- Web ssenariy tuzish
- FTP bilan ishlash
- Rasmlar audio video fayllar bilan ishlash
- Robot texnikada
- Matematik va ilmiy hisoblashlarni programmalash

Pythonni katta proyektlarda ishlatish mumkin. Chunki, uni chegarasi yo'q, imkoniyati yuqori. Shuningdek, u sodda va universalligi bilan programmalash tillari orasida eng yaxshisidir.

Python tili sintaksisi o'zi kabi sodda

- Satr oxiri instruksiyaning oxiri hisoblanadi (nuqta vergul shart emas)

- Har bir qator boshidagi bo'sh joy (отступ) muhim ahamiyatga ega. Kiritilgan amallar bo'sh joylarning kattaligiga qarab **bloklarga** birlashadi. Bo'sh joy istalgancha bo'lishi mumkin asosiysi bitta kiritilgan blok chegarasida bo'sh joy bir xil bo'lishi kerak. Noto'g'ri qo'yilgan bo'sh joylar xatolik yuz berishiga olib kelishi mumkin. Bitta probel bilan bo'sh joy hosil qilish yaxshi qaror emas uni o'rniiga to'rtta probel yoki *Tab* belgisini ishlatish kerak.

- Pythonga kiritilgan amallar bir xil shablonda yoziladi. Bunda asosiy amal ikki nuqta bilan tugatiladi va uning orqasidan kiritilgan blok kodi ham joylashadi. Odatda, asosiy amalning ostidagi satr bo'sh joy bilan ajratiladi.

Bir nechta maxsus holatlar

- Bazan bir nechta amalni bitta satrga nuqtali vergul bilan ajratgan holda yozish mumkin.

```
a = 1; b = 2; print(a, b)
```

Buni ko`p ham qo`llamang! Yaxshisi bunday qilmang, o`qishga noqulay.

- Bitta amalni bir nechta satrga yozish mumkin faqat aylana, to`rtburchak va figurali qavslardan foydanish kerak.

```
if (a == 1 and b == 2 and
    c == 3 and d == 4):
    print('spam'*3)
```

Kalit so`zlar

False – yolg`on.

True - rost.

None - “bo`sh” obyekt.

and – mantiqiy VA amali.

with / as – kontekst menejeri.

break –tsikldan chiqish.

class – metod va atributlarda iborat.

continue – tsikldan keyingi iteratsiyaga o`tish.

def – funksiyani aniqlash.

del – obyektini yo`qotish.

elif – aks holda, agar.

else – for/else yoki if/elsega qarang.

for – for tsikli.

from – moduldan bir nechta funksiyani import qilish.

if - agar.

import – moduldan import.

is –xotirani bitta joyida 2 ta obyektini jo`natsa bo`ladimi.

lambda –yashirin funksiyani aniqlash.

not –mantiqiy inkor amali.

or –mantiqiy Yoki amali.

while – while tsikli.

Python tilda dastur tuzishda modul atributlari modulda aniqlangan nomlar bo`lgan obyekt modul sifatida taqdim etiladi. Python tilida modullar oddiy (Pythonda yozilgan) va kengaytiriladigan ya`ni boshqa tilda yoziladigan masalan Python interpretatori yozilgan C dasturlash tilida yozilgan modullarga bo`linadi. Foydalanuvchi nuqtai nazarida ular ishlash tezligi bilan farq qiladi. Satandart kutubxonada modul 2 xil variantda bo`ladi: Pytonda yozigan yoki C da. Bunga misol sifatida pickle va cpickle modullarini keltirish mumkin. Odatda Pythonda oddiy modullar kengaytirilgan modullarga nisbatan ishlatishda qulay hisoblanadi.

Biz quyida tkinter mkdulidan foydalangan holda sodda kalkulyator dasturini tuzishga xarakat qilamiz. Buning uchun Kompyuterga PyCharm dasturini ishga tushuramiz. Bu dastur dasturchilar uchun Python IDE bo`lib unda kod yozish anchagina qulay. Sodda kalkulyator uchun quyidagi kodni yozishimiz mumkin.

```
from tkinter import *
oyna = Tk()
oyna.title('Tkinterda ishlash')
oyna.geometry('400x300')

def plyus():
    global i
    i = '+'
def minus():
    global i
    i = '-'

def hisob():
    a = int(myen1.get())
    b = int(myen2.get())
    if i == '+':
        myl3.config(text = 'Natija: '+str(a+b))
    if i == '-':
        myl3.config(text = 'Natija: '+str(a-b))

myl1 = Label(oyna,bg = 'yellow',text = 'Birinchi son',padx = 10,pady = 10)
myl1.grid(row = 0,column = 0)

ish1= Button(oyna,text = '+',width = 20,
             padx = 10,pady = 10,command = plyus).grid(row = 1,column = 0)
ish2= Button(oyna,text = '-',width = 20,
             padx = 10,pady = 10,command = minus).grid(row = 1,column = 1)
```

```

myl2 = Label(oyna,bg = 'red',text = 'Ikkinchi son',padx = 10,pady = 10)
myl2.grid(row = 2,column = 0)

myl3 = Label(oyna,bg = 'green',text = 'Natija: ',padx = 10,pady = 10)
myl3.grid(row = 4,column = 0,columnspan = 2)

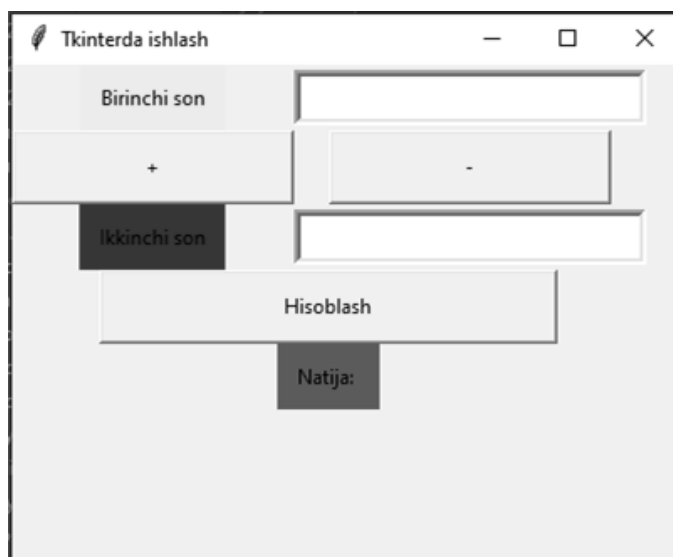
myen1 = Entry(oyna,width = 20,bd = 4,fg = 'red',font=("Calibri",14))
myen1.grid(row = 0, column = 1)
myen2 = Entry(oyna,width = 20,bd = 4,fg = 'red',font=("Calibri",14))
myen2.grid(row = 2, column = 1)

myb = Button(oyna,width = 35, padx = 10,pady = 10,
             text = 'Hisoblash',command = hisob).grid(row = 3,column =
0,columnspan=2)

oyna.mainloop()

```

Dastur natijasi:

Rasm 1.

Bu yerda dastur ikki son ustida qo'shish va ayirish amali keltirilgan bo'lin foydalanuvchi ishorani tanlaydi vas hu asosida dastur kiritilgan sonlarni qo'shishi yoki ayirishi mumin. Dasturda biror "i" o'zgaruvchisi ishorani belgilaydi yani I ni global o'zgaruvchi sifatida belgilaymiz. Hisob() funksiyasi orqali natija olinadi.

Bu dastur sodda ko'shish ayirish amallarini bajardi. Dastur kodlari yordamida o'quvchi tkinter komponentalarini ishlash tartib, ularninh xossalarini o'rganishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Дмитрий Мусин. Самоучитель Python. 2015 г.
2. К.Ю. Поляков, В.М. Гуровиц. Язык Python в школьном курсе информатики – М.: Издательский дом МЭИ, 2011. – 424.
3. Г. Россум, Ф.Л.Дж. Дрейк, Д.С. Откидач. Язык программирования Python
4. К.Ю. Поляков, Е.А. Еремин. Информатика, 10 класс.
5. www.python.org
6. www.uhlib.ru
7. ww.dasturchi.uz

MADANIY TADQIQOTLAR

НУТҚ МАДАНИЯТИНИНГ ЖУРНАЛИСТИКАДАГИ ЎРНИ

*Ташмухамедова Латофат**ЎзЖОКУ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси доценти,
O'zbekiston, Tashkent**Халлиева Гулноз**ЎзЖОКУ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси профессори,
O'zbekiston, Tashkent*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада нутқ маданияти, унинг журналистикадаги ўрни ва аҳамияти ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: нутқ маданияти, тил бирликлари, тил бойлиги, баён йўсини, лисоний баён, тил мустақиллиги.

Нутқ маданияти инсон умуммаданиятининг бир қисми бўлиб, фикрни адабий тил меъёрларига мувофик тўғри, эркин, аниқ, мантқан изчил, ёқимли ва таъсирли баён қилишдир. Нутқ маданияти дейилганда тил бирликларидан, жумладан, луғавий, грамматик ва услубий воситалардан нутқ жараёнида тўғри ва ўринли фойдаланиш назарда тутилади. Нутқ маданияти кишидан тил бойлигини – луғавий бирликлар, грамматика, орфоэпия, орфография, нутқ услублари ва уларнинг ҳар бирига хос хусусиятлар ҳамда меъёрларни юқори даражада билишни талаб этади. Бундан ташқари, нутқ маданияти кишининг шахсий маданий савияси билан ҳам боғлиқдир.

Нутқ – фаолият, инсон фаолияти, лисоний фаолият. Бинобарин, нутқий маданият она тил воситасида ифодаланади. Нутқнинг софлиги, аниқ ва тушунарли, қисқа ва лўнда, содда ва таъсирли бўлиши унинг маданийлиги ва юксаклигидан, нутқ соҳибининг баркамоллигидан далолат беради. Комил инсон нутқида Она – Ватан, момо-ер, мукқадас тупроқ, миллат ва элат туйғуси, имон-этиқод, меҳр-шафқат, самимият каби фазилатлар барқ уриб туради.

Журналист сўзга чечан, бадиий дидли, ўз фикрини оғзаки ва ёзма равишда юқори даражада ифодалай оладиган бўлиши зарур. Бўлғуси журналист кадрлар омма номидан иш олиб бордилар. Шу боис уларнинг келгуси фаолиятини расмий ҳужжатларсиз, муомала маданиятисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ваҳоланки, ўз фикрини равон оғзаки етказиб бера олмайдиган, қоғога давлат тилида матн сифатида тўлақонли тушира олмайдиган журналистларимиз ҳозир ҳам учраб турибди. Шу ўринда 1-Президентимиз И.А. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси IX сессиясида сўзлаган нутқида: “Ўз фикрини мулақо мустақил, она тилида равон, гўзал ва лўнда ифода эта олмайдиган мутахассисни, авваламбор, раҳбар курсида ўтирганларни бугун тушуниш ҳам, оқлаш ҳам қийин” [1] деган фикрнинг нечоғлик ҳаётий эканлигини эслаш лозимдир.

Шуни таъкидлаш керакки, тил мустақиллигисиз мустақил давлатни тасаввур қилиб бўлмайди. Шу боисдан тилимиз жозибаси, тилимизнинг ижтимоий ҳаётда тутган ўрни, аҳамияти, нутқ маданияти, нутқ нафосати тўғрисида билим ва кўникмаларга эга бўлишнинг аҳамияти бениҳоя каттадир. Нутқ маданиятининг яна бир жиҳати шунки, фикрни оғзаки ёки ёзма шаклда ифодалашда, албатта, мантқий изчиликка риоя қилиш муҳимдир. Луғавий-грамматик, услубий меъёрлар адабий тилнинг ҳамма кўринишлари учун хос бўлса, имло ва тиниш белгиларига оид меъёрлар адабий тилнинг фақат ёзма шакли учун, тўғри талаффуз меъёрлари эса оғзаки шакл учун хос бўлади.

Тўғри, аниқ, ифодали ва ёқимли сўзлаш учун тил бойликларидан мазмунга мос сўзни танлай олиш қобилиятини такомиллаштириш зарур. Бунинг учун сўзни ўринсиз такрорламаслик, сўз шаклини, гап турини тўғри қўллаш, ҳар бир услубнинг ўзига хос белги ва мезонларини онгли идрок қилиш мақсадга мувофикдир. Нутқ маданияти сўзловчининг шахсий маданий савиясини мезони бўлганлиги учун кишидан катта меҳнат талаб этилади. Бунинг учун нутқда халқ мақолларидан, ибораларидан унумли ва ўринли фойдалана олиш; ҳадис, хикматли сўزلардан нутқ жараёнида иқтибослар келтира олиш ва уларнинг моҳиятини таҳлил қила олиш маҳоратини такомиллаштириш лозим. Журналистлар эса юқорида қайд этилган кўрсатмаларга тўла амал қилишлари билан бирга журналистик тилнинг барча меъёрлари ва мезонларини зарур даражада ўзлаштиришлари мақсадга мувофикдир.

Журналистнинг нутқ маданияти тушунчасини яна куйидагича изохлаш ўринлидир:

1. Журналистнинг нутқ маданияти, она тилини, унинг қонун-қоидаларини тўла ўзлаштириш ва ифодали нутққа эга бўлиш маҳоратидир.

2. Журналистнинг нутқ маданияти фақат тўғри нутқ туза олиш эмас, балки укувлилик ва нутқий чечанликдир.

3. Журналистнинг нутқ маданияти тил воситаларидан ўринли фойдаланган ҳолда

журналистика соҳасида мақсадга мувофиқ сўзлаш ва ёза олиш санъатидир.

4. Журналистнинг нутқ маданияти бу, аввало, раван ва мазмунли, оддий ва тушунарли фикрлаш маданиятидир.

Журналист нутқ маданиятининг юқорида таъкидлаб ўтилган талабларига ҳар доим риоя қилишлари лозим. Бугунги кун журналисти нутқнинг маъмурий-буйруқбозлик усулидан эмас, балки тил маданиятининг миллий истиқлол ғоялари билан йўғирилган шакллари билан фойдаланмоқлари зарур.

Айниқса, журналистлар ижтимоий ҳаётда кўпчилик билан мулоқотда бўладилар, ҳар хил тоифадаги кишилар (шифокорлар, ўқитувчилар, тадбиркорлар гувоҳлар, жабрланувчилар, жиноятчилар ва.х.к) билан рўбарў келадилар. Мана шундай ҳолатларда журналист моҳир нотик, нутқи эса мантиқли ва таъсирли бўлиши муҳим аҳамият касб этади. Чунки ҳар кимнинг дунёкараши турли хил. Инсоннинг кўнгли мисоли тубсиз жарлик. Уни тубига етиб бориш учун жуда кучли маҳорат ва тажриба талаб қилади. Агар журналистда маҳорат бўлмаса, ўз-ўзидан бир чеккага чиқиб қолаверади.

Англашиляптики, журналистнинг ижтимоий ҳаётдаги хизмати ва ҳаққи баланд. Нотикликнинг асоси – сўз ва нутқ ҳақида ҳам эътиборли эътирофларни учратиш мумкин. Цецерон “Тарихда ё яхши саркарда ё яхши нотик бўлиш керак”, - деса, Кайковус “Ҳамма қобилиятлардан энг яхшиси нутқ қобилиятидир”, - дейди. Э. Жирарден эса, “Сўзнинг кучи беҳаддир. Чекинаётган қўшинни тўхтатиш, мағлубиятини зафарга айлантириш ва мамлакатни кутказиб қолиш учун гоҳо ўринли айтилган бир сўз ҳам кифоя бўлган”, - деб ёзади.

Эндиликда нотиклик санъатининг имкониятларидан миллий мафкурамиз ва истиқлол ғояларини оммага тушунтиришда кенг фойдаланиш

вақти етди. Сўз тушунтириш ва тушуниш, англаш ёки англашишда эмас, балки қандай тушунтириш, англаш ва қандай тушуниш ҳамда англашдадир.

Тушунтириш ва англаш даражасини эгаллаш нотикликнинг назарий жиҳатларини билиш эмас, унинг турли хил услуб ва шакллари билан амалда муваффақиятли қўллаш билан белгиланади.

Нутқ маданияти нотиклик билан бевосита алоқадор бўлса ҳам, булар битта тушунча эмас. Санъат маъносидаги нотиклик нутқ маданиятининг энг юқори нуқтасидан бошланади. Халқ орасида сўзга чечан, гапни дўндирадиган кишилар бор. Уларда нотикликнинг учкунлари борлигини инкор этиб бўлмайди. Улар сўзга, назм ва аскияга завқи бор одамлардир. Муайян маърифий мақсад ёки мавзунини умумлаштириш, композицион яхлитликда тақдим эта олиш салоҳияти уларда унчалик шакланмаган бўлади. Лекин, нотиклик санъатининг назарий асосларини пухта ўрганиб малака ва тажрибага эга бўлишса, улардан яхши нотик чиқишига шубҳа йўқ. Ҳозирда нотик ва нотиклик тушунчалари ўзларининг аслий маъносида қўлланилмаяпти. Ҳар қандай сўзловчи, минбарга чиқувчига нотик, маърузани «нотиклик намунаси» деб аташ расм бўлмоқда. Бу нотўғри, албатта. Ҳар бир сўз, терминнинг ўз маъноси, қўлланилиш доираси бор. Қўлига қалам ушлаган ҳар қандай киши журналист, ёзувчи ёки шоир бўлавермаганидек, халқ олдида маъруза ўхиган ҳар қандай лектор ҳам нотик саналавермайди. Нотиклик ноёб истеъдод. Бундай касб эгалари азалдан ардоқлаб келинган. Нутқий чечанлик — туғма қобилият Уни инсонга юқтириш, ўргатиш мушкул. Нотик тақрорланмас нутқий маҳорат эгаси. Нотиклик тингловчи эътиборини тортиш асносида чиройли гапириш ва маҳлиё этиш санъатидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Қаримов И.А. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори./ Баркамол авлод орзуи. Т.: Шарқ, 1999.
2. Цецерон. Нотик. -Т.: Ўзбекистон, 2013.
3. Кайковус. Қобуснома. -Т.: Ўқитувчи, 2009.
4. Исраил М., Ташмухамедова Л. Нотиклик санъати. -Т.: Ношир, 2019.

FILOLOGIYA

МЕДИАМАТНДА МЕНТАЛЛИКНИНГ ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

*Тешабаева Дилфуза Мўминовна**ЎзЖОКУ профессори,**O'zbekiston, Toshkent*

АННОТАЦИЯ

Замонавий медиаматнда намоён бўлувчи матн, тараққиётнинг специфик элементи сифатида замонавий журналистикада содир бўлаётган динамик жараёнларни яхшироқ тушунишга ёрдам беради. Коммуникациянинг мақсади нафақат технологик мақсадларни, балки мулоқот, умуммаданий эҳтиёжларни ҳам акс эттиради. Айнан медиаматнда улар ўзини энг ёрқин тарзда намоён этади. Медиаматннинг яна бир медиал тавсифи деб, бизнингча, унинг оммавий аудиторияга йўналганлиги билан белгиланувчи лисоний спецификасини ҳисоблаш мумкин. Прагматика коммуникатив вазифаларни ҳал қилиш мақсадида лисоний воситалардан танлаб фойдаланишни назарда тутувчи реал мулоқот вазияти сифатида талқин қилинади.

Калит сўзлар: матн, медиа, тил, нутқ, менталлик, лингвистика, прагматика, медиаматн, вербал, алоқа.

ОАВ тилини тадқиқ этишда хилма-хил илмий йўналишлар мавжудлиги бевосита уларнинг табиати билан белгиланади. Бунинг сабаби оммавий ахборот воситаларининг тили ҳам жамият ҳаётининг барча соҳаларига кириб борганлигида. ОАВ тилининг ўзига хос “кўзгу”си, ифодаси бўлмиш матнлар ҳам қайси тадқиқот йўналиши нуктаи назаридан ўрганилмасин, ижтимоий аҳамиятга молик лисоний ҳодиса сифатида хизмат қилади. Кўпгина мутахассислар фикрича, замонавий масс-медиа тарқатаётган ижтимоий матнларга бўлган эҳтиёж бошқаларига қараганда кучлироқ. Чунки айнан шундай матнлар асосида ҳаётий муҳим аҳамиятга эга хулосалар чиқарилади [1,2,3]. Бундай ҳолатнинг юзага келишида бадиий адабиёт матнларининг ўрнига масс-медиа тақдим этаётган матнларни глобал миқёсда ўқишга одатланиш ҳам кучли туртки бўлиб хизмат қилган.

ОАВ тилини ўрганиш муаммоси ҳозирги кунда ҳам тилшунослар диққат марказида. Кўп йиллик изланишларга қарамасдан ҳалигача айрим муаммолар ўз ечимини топгани йўқ. Бу эса бугунги кунда тилшуносликнинг долзарб масалаларидан бири эканлигини кўрсатади.

Масс-медиа энг ёш фан соҳаларидан ҳисобланади.

ОАВда яратилган дунё тасвири ахборот бериш, ундаш ва ишонтириш орқали таъсир ўтказишга мўлжалланган. Шунинг учун ҳам у кўп ҳолларда манзилнинг мафкуравий, сиёсий тартибларидан келиб чиқади. Аниқроқ айтадиган бўлсак, ОАВда бир даврга тегишли битта эмас, балки дунёнинг кўплаб тасвирларини ўрганиш лозим. Бунда табиий хусусият умумий бўлиши мумкин (тезкорлик, ҳаракатчанлик, долзарблик). Мазмунан эса турлича, аксарият, бир-бирига қарама-қарши фикрларни учратиш мумкин. Шунинг учун ҳам прагматик йўналиш нутқ муаллифи, нутқ объектини (йўлловчи ва қабул қилувчи) чуқур ўрганиш талаб этилади. Бу жиҳатлар кўпинча ОАВ тилининг услубий йўналтирилганлиги, таъсирчанлиги ва бошқа ўзига хосликларини белгилаб беради.

Прагматик жиҳатдан тил инсоннинг мақсадга йўналтирилган фаолиятини амалга ошириш воситаси сифатида қаралади. Муайян ахборотни етказиш воситаси бўлган тил мулоқот жараёнида коммуникантларга шу тарих таъсир кўрсатади. Шу маънода тил белгили воситаларнинг алоҳида системаси сифатида талқин этилади, яъни инсоний фаолият соҳасида киши ҳулқини ўзига хос равишда бошқаради [4].

Ҳозирги замон дискурсив парадигмаси медиакоммуникация тилини сифат жиҳатдан янги даражада ўрганиш учун кенг истиқболларни очади. Бу тадқиқ қилинаётган объектни мутлақо бошқача координаталар тизимига жойлаштиришга оид хусусиятларини аниқлаш имконини беради.

ОАВ ишини вербал жиҳатдан жамият учун аҳамиятли ахборот тарқатиш билан боғлиқ фаолиятнинг алоҳида дискурсив тури сифатида баҳолар эканмиз, биз дискурсининг ўзи нима, деган саволга алоҳида тўхталишимиз керак. Мазкур тушунчани аниқлаш ва унга бўлган ёндашувларни кўриб чиқиш ОАВ фаолияти соҳасидаги дискурсив амалиётнинг алоҳида хусусиятларини янада чуқурроқ англашимизга хизмат қилади.

Медиадискурсининг медиамаконда маданий ва ижтимоий жиҳатдан белгиланган нутқий тафаккур фаолияти сифатида намоён бўлиши жамиятнинг ижтимоий онгига таъсир қилинадиган жамиятдаги жараёнлари ҳақидаги ахборотни ишлаб чиқариш, сақлаш, тарқатиш орқали амалга ошади. Бундай проекция маълумот узатишнинг коммуникатив-ахборий (теле-, радио, электрон ва бошқа) каналлари ёрдамида амалга оширилади. Бунда техник тараққиёт туфайли ушбу каналлар такомиллашади ва янгиланади, бу эса жамиятдаги ижтимоий ҳамкорликнинг мураккаблашуви, коммуникациянинг барча тур ва шакллариининг турли ўзгаришлари ва пировардида медиамаконнинг ахборий-коммуникатив модификациялари пайдо бўлишига олиб келади.

Ш. Сафаров ўзининг “Прагмалингвистика” асарида куйидаги таърифни беради: *“тилуносликнинг алоҳида соҳаси бўлиб, унинг тадқиқот доирасида мулоқот жараёнида лисоний бирликни танлаб олиш, уларни қўллаш ҳамда ушбу қўлланишдаги бирликларнинг мулоқот иштирокчиларига таъсири масалалари ўрганилади.* Лисоний ҳодисаларнинг бу йўсиндаги таҳлили уларнинг қўлланилишидаги у ёки бу муҳитда мавжуд бўлган тўсиқлар, чегараланишларни ҳам аниқлашга имкон беради”[7].

Г.Я. Солганик мафкура, хабарнинг модаллиги, «муаллиф- адресант» системасидаги муносабатларни киритишни таклиф этади [8]. Т.Г. Добросклонская прагматик аспект амалий соҳага тенг, дея талқин этади.

Прагматик нуқтаи назардан тил инсон фаолиятини амалга ошириш курали сифатида ўрганилади. Муайян бир ахборотни узатиш воситаси бўлгани ҳолда тил мулоқот чоғидаги коммуникантларга таъсир ўтказади. Бунда тил инсон фаолиятида унинг хатти-ҳаракатларини муайян даражада тартибга солувчи белгилари воситалар системаси сифатида қаралади.

Менталлик коммуникация жараёнида матн тузишда бош омил бўлиб хизмат қилади. Коммуникация ёки мулоқот чоғида тил воситалари ёки умуман белгилари система воситалари ёрдамида муайян релевант когнитив-амалий вазифаларни ҳал қилиш мақсадида икки томонлама ахборот алмашинуви юз берадиган инсоний интеграция тури тушунилади [9].

ОАВнинг роли билимларни трансляциялаш ва тарқатиш билан чекланиб қолмайди. ОАВ ўз тили орқали муайян кўринишдаги дунё манзарасини яратади. Бунда унинг, масалан, илмий-бадий ёки диний манзарасидан фарқли хусусиятларини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга бўлиб қолади [10]. Зеро, оммавий ахборот воситаларининг ўзига хос лисоний ва нолисоний хусусиятлари орқали яратилган дунёнинг публицистик манзараси бошқа турдаги дунё моделларига қараганда кучлироқ таъсир этиш хусусиятига эга. Маълумки, тил

фақатгина тафаккурнинг аксигина эмас, балки унга етарлича таъсир ўтказувчи воситадир.

Ахборот тарқатиш муайян даражада жамият онгига таъсир этиш ва оламнинг умумий тасвирини тузиш орқали атрофдаги дунё ҳақида манзара ва баҳо ҳосил қилади.

Матнни қабул қилувчилар унинг маъносини бошқа матнлар контексти ёрдамида яъни, ўз хотираси, маданий урф-одатлар тўғрисида тўпланган хборот, тарихий фактлар ва маълум бир дунё тасвири контексти ёрдамида тушунишга кодир. Тушуниш жараёни ҳамма учун умумий бўлган коммуникация “семиотик малака” асосида амалга оширилади. Айнан ушбу малака, бошқа сўз билан айтганда, дунё тўғрисида билимга эга бўлишлик коммуникация актининг омадли кечишига олиб келади. Дунё ва тилни билиш матнни тушуниш учун муҳимдир.

Яратилган дунё манзарасида субъект-муаллиф томонидан оммавий аудитория учун интерпретация қилинган ҳақиқат фрагментлари мавжуд бўлади. Шу тариқа журналистик матн ўз мазмунига кўра инсоният муносабати – коммуникациясининг воситаларидан бири ҳисобланиб ижтимоийлик касб этади. Тил нуқтаи назаридан журналистик у ёки бу тил нормалари асосида бунёд этилган ва тил белгиларининг айримларини акс этган бир бутун ташкилотдир. Тил кўпинча маданият ойнаси билан таққосланади: *“унда нафақат инсонни ўраб турган реал дунё, унинг турмушига хос реал шароитлар, халқнинг ижтимоий онги, унинг менталитети, миллий характери, турмуш тарзи, анъаналари, урф-одатлари, ахлоқи, қадриятлари борлиққа нисбатан нуқтаи назари акс этади”* [10].

Ахборотнинг прагматик хусусияти унинг қиммати билан белгиланади. Ҳар қандай ахборотнинг қиммати, яъни унинг прагматик даражаси ахборотнинг қўйилган мақсадни қанчалик амалга ошира олгани билан боғлиқ. Чунки мулоқот аниқ коммуникатив мақсад (интенция) билан бевосита боғлиқ. Бу – мана шундай талабларга жавоб берувчи тил воситаларини танлашда махсус стратегияни талаб этади. Менталлик айнан махсус стратегияни ташкл қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры. Динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века. – СПб, 2002.
2. Солганик Г.Я. К определению понятий "текст" и "медиа-текст" // Вестн. Моск. ун-та. Сер.Ю. Журн. - 2005. -№ 2.
3. Ягубова М.А. Речь в средствах массовой информации // Хорошая речь. – Саратов, 2001.
4. Кубрякова Е.С., Демьянкова В.З., Панкрац Ю.Г. Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996.
5. Рахилина Е.В. Основные идеи когнитивной семантики // Фундаментальные направления современной американской лингвистики – М., 1997;
6. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. – М., 1997.
7. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2008. –Б.69-70.
8. Солганик Г.Я. Современная публицистическая картина мира // Публицистика и информация в современном обществе. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – С. 9-24.
9. Кремер И.Ю. Лингвистическая репрезентация Ментальности автора критического текста. Вестник Московского лингвистического университета. Серия. 560. – М., 2004. – С. 116.
10. Когнитивный аспект языка СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч.2. – М.: Из-во Моск-го ун-та, 2004.

KIMYO

МЕТА-ОКСИБЕНЗОЙ КИСЛОТА НАТРИЙЛИ ТУЗИНИНГ
АЛКИЛГАЛОГЕНИДЛАР БИЛАН РЕАКЦИЯЛАРИ*Ёдгоров Чинмурот Ғуломович**Таянч докторант,
Ўзбекистон Миллий Университети,
Ўзбекистон, Тошкент ш.**Холиқов Турсунали Суюнович**канд. филол. наук, доц.,
Ўзбекистон Миллий Университети,
Ўзбекистон, Тошкент ш.**Тоғжимухамедов Хабибулла Сайфуллаевич**канд. филол. наук, доц.,
Ўзбекистон Миллий Университети,
Ўзбекистон, Тошкент ш.*

REACTIONS OF META-OXIBENZOIC ACID SALT WITH ALKYL HALOGENIDES

*Chinmurot Yodgorov**PhD student,
National University of Uzbekistan,
Uzbekistan, Tashkent c.**Tursunali Kholikov**DSc., Associate Professor,
National University of Uzbekistan,
Uzbekistan, Tashkent c.**Khabibulla Tojimuhamedov**candidate of chemical sciences, Associate Professor,
National University of Uzbekistan,
Uzbekistan, Tashkent c.*

АННОТАЦИЯ

м-Оксибензой кислота натрийли тузининг бутил, амил, изоамил ва бензил хлоридлар билан реакциялари диметилформаид эритувчиси иштирокида ўрганилди. Маҳсулот унумига реагентлар миқдори ва реакция давомийлигининг таъсири ўрганилган. Олинган бирикмаларнинг тузилиши ИҚ- спектроскопия ва ¹H ЯМР спектроскопия усуллари ёрдамида тасдиқланган.

ABSTRACT

The interaction of the sodium salt of m-hydroxybenzoic acid with butyl-, amyl-, isoamyl- and benzylchlorides was studied in the presence of a dimethylformamide solvent. The influence of the amount of reagents and the duration of the reaction on the product yield has been studied. The structure of the obtained compounds was confirmed by the data of IR spectroscopy and ¹H NMR.

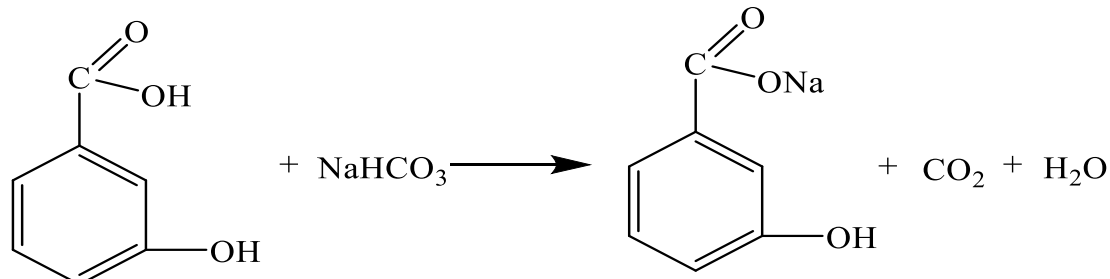
Калит сўзлар: натрий м-оксибензоат, диметилформаид, алкилгалогенид, мураккаб эфир, спектроскопия.

Keywords: sodium m-hydroxybenzoate, dimethylformamide, alkyl halide, ester, spectroscopy.

Ароматик алмашинган бензой кислоталарнинг баъзи ҳосилалари табиий манбаларда ҳам учрайди ва биологик фаол моддалар ҳисобланади. Улар медицина, саноат, парфюмерия, халқ хўжалиги каби кўплаб соҳаларда турли мақсадларда ишлатилади. Мета-алмашинган бензой кислоталарининг мураккаб

эфирлари турли усулларда синтез қилинган, кўплаб соҳаларда ишлатилиб келинмоқда. Масалан, м-оксибензой кислотанинг эфир боғли бирикмалари асосида ёруғликсезувчан суюқкристаллар олинган [1; 2]. Орто- ва пара-оксибензой кислоталарининг алифатик радикал ёки гликозид радикали тутган

бирикмалари кучли антибактериал ва замбуруғларга қарши таъсирга эга бирикмалар ҳисобланади [3;4]. Орто-, мета- ва пара- ҳолатида турли ўринбосарлар тутган бензой кислоталарнинг ҳосилалари орасида биологик фаоллиги юқори бўлган бирикмалар кўп, улар фармацевтикада, парфюмерияда, халқ хўжалигида турли мақсадларда кенг қўлланилади. Шу сабабли, бу каби ароматик эфирларнинг синтезига бўлган қизиқиш юқоридир.

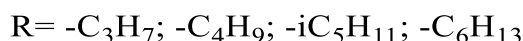
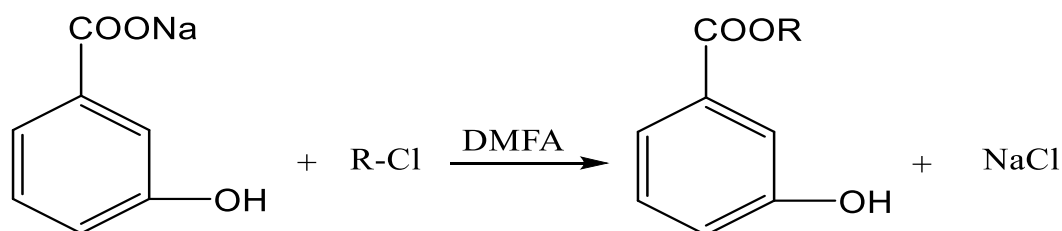

Олинган тузлар қайта кристаллаб тозаланди. Суюқланиш ҳарорати аниқланди ва адабиётлардаги қийматлари билан мос келиши тасдиқланди. Олинган мета-оксибензой кислота натрийли тузининг пропилхлорид, бутилхлорид, изоамилхлорид, гексилхлорид билан реакцияларини ДМФА эритувчисини иштирокида ўрганилди. Ўрганилган манбаларга кўра бундай реакцияларда асосан апротон биполяр

Юқоридагилардан хулоса қилган мета-гидроксибензой кислотасининг турли ҳосилаларини синтез қилиш усулларини ўрганиш ва уларни такомиллаштириш маълум назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Дастлаб мета-оксибензой кислотага NaHCO_3 таъсир эттириб унинг натрийли тузи олинди.

эритувчиларни қўлланилиши самарали ҳисобланади [5; 6]. Бунинг асосий сабаби ушбу эритувчиларда алкилгалогенидларнинг ҳам карбон кислоталар тузларининг ҳам яхши эришидир. Ушбу реакцияларда моддалар миқдори натрий м-оксибензоат: алкилгалогенид миқдорини 1:3 нисбатда олиб, реакция аралашмани турли вақт давомида қайнатиш билан олиб борилди.

Диметилформамид бу реакцияларда эритувчилик ва каталитик таъсирга ҳам эга. Карбон кислоталарнинг тузларини алкилгалогенидлар билан реакциясида мураккаб эфирлар олиш ўзига

ҳос қулай усуллардан ҳисобланади. Тажрибаларда реакция вақтининг ортиши билан маҳсулот унумининг сезиларли даражада ортиб бориши кузатилди.

Жадвал 1.

Натрий м-оксибензоатнинг алкилгалогенидлар билан ДМФА иштирокидаги реакциясида маҳсулот унумига вақтнинг таъсири

Реагентларнинг мол нисбатлари натрий м-оксибензоат: алкилгалогенид	Реакция вақти, соат	М-Оксибензой кислота эфирлари унуми, %			
		пропил	бутил	изоамил	гексил
1:3	3	64	61	60	57
1:3	4	75	73	70	68
1:3	5	81	79	74	76
1:3	6	80	79	73	75

Реакцияларда энг оптимал вақт оралиғи 5 соат бўлиб, бунда м-оксибензой кислота эфирларининг ҳосил бўлиш унумлари юқори қийматли эканлигини тажриба натижаларидан кўришимиз мумкин.

Олинган бирикмаларнинг тузилиши ИҚ ва H^1 ЯМР спектроскопия усуллари ёрдамида тасдиқланди: м-Оксибензой кислота эфирларининг ИҚ-спектрларида 3068 см^{-1} , 3032 см^{-1} ютилиш соҳаларида ароматик халқдаги С-Н боғларига

тегишли кучсиз интенсивликдаги, 1589 см^{-1} , 1600 см^{-1} ютилиш соҳаларида $\text{C}=\text{C}$ боғларига тегишли бўлган кучли интенсивликдаги валент тебранишнинг ютилиш чизиқларини кўриш мумкин. 2969 см^{-1} , 2961 см^{-1} , 2949 см^{-1} ютилиш соҳасида $-\text{CH}_3$ гуруҳига тегишли асимметрик валент тебранишларга тегишли, 2877 см^{-1} , 2874 см^{-1} , 2858 см^{-1} ютилиш соҳаларида эса $-\text{CH}_2$ -гуруҳига тегишли бўлган асимметрик валент тебранишларни кўриш мумкин. 3410 см^{-1} , 3395 см^{-1} , 3382 см^{-1} , 3311 см^{-1} ютилиш соҳаларида водород боғланиш ҳосил қилган $-\text{OH}$ гуруҳига тегишли кенгайган валент тебранишларни, 1695 см^{-1} , 1693 см^{-1} , 1682 см^{-1} , 1683 см^{-1} ютилиш соҳаларида эфир таркибидаги $>\text{C}=\text{O}$ гуруҳига тегишли бўлган интенсив валент тебранишлар, 1290 , 1293 , 1291 см^{-1} , 1247 см^{-1} соҳаларда эса $-\text{C}(\text{O})-\text{O}-\text{CH}_2$, $(-\text{C}-\text{O}-\text{C})$ боғига тегишли бўлган асимметрик валент тебранишлари кузатилди [7]. Олинган маҳсулотларнинг ЯМР H^1 спектрлари таҳлил қилинганда қуйидаги характерли резонанс

частоталарни кузатилди [8]: м-оксибензой кислотанинг алифатик эфирлари таркибидаги $-\text{CH}_3$ водороди $0.91-1.05$ м.у. триплет сигнал, ароматик эфирдаги $-\text{OCH}_2$ гуруҳ водороди $4.21-4.25$ м.у. триплет сигнал, 7.39 м.у. да 1,3-диалмашинган бензол халқасининг 3-водороди кватрет сигнали, 7.00 м.у. 1,3-диалмашинган бензол халқасининг 4-водороди кватрет сигнал, 7.28 м.у.да 1,3-диалмашинган бензол халқасининг 5-водороди триплет сигнал, 7.28 м.у.да 1,3-диалмашинган бензол халқасининг 5-водороди триплет сигнал, $7.62-7.64$ м.у.да 1,3-диалмашинган бензол халқасининг 6-водородига тегишли кватрет сигналлар кузатилди. Олинган натижаларга асосан юқорида номлари келтирилган м-оксибензой кислоталарининг пропил, бутил, изоамил ва гексил эфирларининг тузилишини аниқ тасдиқлаш мумкин. Таклиф этилган методика бўйича шу эфирларни самарали синтез қилиб олиш мумкин.

Адабиётлар рўйхати:

1. Michal Kohout, *a Mohamed Alaasar, bc Anna Poryvai, a Vladim'ira Novotn'a, d Silvio Poppe, b Carsten Tschierske b . Photosensitive bent-core liquid crystals based on methyl substituted 3-hydroxybenzoic acid. This journal is © The Royal Society of Chemistry 2017. 7, 35805–35813 p.
2. Hale Ocak1 • Esmat Ahlatcioğlu Özerol2 • Fulya Çağla Çelikel1 • Mustafa Okutan3 • Belkız Bilgin Eran1. The synthesis, mesomorphic and dielectric investigation of new unsymmetrical bent-core mesogens derived from 3-hydroxy benzoic acid. Chemical Papers. Springer/Published online:24-may 2020.
3. Sandrina A. Heleno^{ab}, Isabel C.F.R. Ferreira^b, Ana P. Esteves^a . Antimicrobial and demelanizing activity of Ganoderma lucidum extract, p-hydroxybenzoic and cinnamic acids and their synthetic acetylated glucuronide methyl esters. Food and Chemical Toxicology 58 (2013) 95–100p.
4. Ёдгоров Ч.Г., Холиков Т.С., Холёров Ш. Синтез эфиров салициловой кислоты. Universum: химия и биология. Выпуск 1(79) 05.01.2021 1-7 с.
5. Холиков Т.С., Ёдгоров Ч.Г., Тожимухамедов Х.С., Абдушукуров А.К., Ибодуллаева З.. Реакции натриевых солей п-замещенных бензойных кислот с хлористым бензилом. ДАН РУз. 2016 №3 с 43-45.
6. Пат. Узбекистан. IAP 02923. Способ получения бензилбензоата./ Таджимухамедов Х.С., Ахмедов Х.С., Холиков Т.С., Ражабова Х.А.// Uz Бюлл № 6, 2005.
7. Тарасевич Б.Н. “ИК спектры основных классов органических.” Справочные материалы. Москва 2012.
8. Каратаева Ф.Х. Ключков В.В. Спектроскопия ямр в органической химии, Часть I. КАЗАНЬ – 2012.

ДЛЯ ЗАМЕТОК

ДЛЯ ЗАМЕТОК

«ИНТЕРНАУКА»

Научный журнал

№31(207)
Август 2021

Часть 2

В авторской редакции
Мнение авторов может не совпадать с позицией редакции

Издательство «Интернаука»
125424, Москва, Волоколамское шоссе, д. 108, цокольный этаж,
помещение VIII, комн. 4, офис 33
E-mail: mail@internauka.org

Отпечатано в полном соответствии с качеством предоставленного
оригинал-макета в типографии «Allprint»
630004, г. Новосибирск, Вокзальная магистраль, 3

16+

Свидетельство о регистрации СМИ:
ЭЛ № ФС77-66291 от 01 июля 2016 г.